БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндеазилеттинген.

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. ИЮЛЬ 28 ПЯТВИЦА № 176 (8943).

Өртээ 2 көп

Улуг Төрээн чуртувуста дүжүт ажаап алыышкыны

Тараа ажаап алыышкынынын фронтузу хүн бүрүзү-биле чурттун сонгу болгаш чөөн районнарынче калбарып бар чыдар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң медээлерин өзугаар алырга, чурттун колхозтар болгаш совхозтарында тараа болгаш тараа-бобы культуралары 33.569 мун гектар шөлде кестинген. Агаар-бойдустуң чылы тарааның быжарын дургедедип турар. Тарааны чогуур хуусаазында бастырар болгаш чидириг чокка ажаап алыр дээш, механизаторлар, ажыл-агыйларын удуртукчулары бүгү-ле билиглерин, организакчы аргаларын үндүрүп турар. Эрткен чылдың ол-ла үезинге бодааргa, тараазын ажаап апкан шөлдерниң хемчээли 11 мун гектарга хөй болуп турар.

Россия Федерациязының болгаш Украинаның мурнуу районнарының колхозтары болгаш совхозтары ажаап алыышкынның доостур чадазынче кирген. Прибалтика республикаларында ажаалда өйү база чедип келген: Литвада болгаш Латвияда баштайгы чүс-чүс гектарда тарааларны кескилээн.

ХҮННҮҢ ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

С. К. ТОКА,
СЭКП обкомунуң бирги секретары

Төөгүүлүг хүн — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюйче хүн келген тудумна чоокшулап орар бис. Бистиң республиканың коммунистери болгаш ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир домей ол юбилейге төлептиг ужуражыр дээш күш-ажылчы шалыпчыээлчегде туруп, социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседип, ооң-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүүлүг шиитпирлерин күүседиринге улуг салыышкынын киирип турар.

Тываның хову-шөлдериниң болгаш фермаларының ажылчы чоннары тоску беш чылдың ийиги чылын эки көргүзүглер-биле эгелеп — күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 106,8 хуу, эштинин — 108, дүктүүн—140 болгаш өлүктүүн — 230 хуу күүсеткен. Ийи кварталдарның түүнелериниң талазы-биле социалистиг чаршыдың бирги черин Каа-Хем районуң ажыл-ишчилери чаалап алган болгаш СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчир Кызыл тугун ук районга тывыскан. Таңды, Бии-Хем, Эрзин, Барыын-Хемчик районнарның, «Өөк», «Буруңгаар», «Күш-ажылдың хостуу», «Тиилелге», «Алдан-Маадыр» совхозтарның, Таңдыда «Революцияның чалбыыжы», Эрзиниң «Коммунизмче орук» колхозтарының малчыннары база-ла эки көргүзүглерин чедип алганнар.

Ол ышкаш часкы хову ажылдарын организастыг чорудуп, тарылга шөлдерин ажыглаарын база дыка экижиткен. Республика тараа культураларын тарыыр планны ажыр күүсеткен, ооң иштинде — кызыл-тасты — тос хуу ажыр чаштырган боон турар. Амды үеде Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларының хөй кезиниң шөлдериндe тараа дыка чаагай боон, быжын эгелей берген.

Бо бүгү чедиишкинней дыка хөй малчыннарның, механизаторларның болгаш тускай эртемнигериниң нызымаккай күш-ажылының түүнелинде чедип алдынган. Малчыннар эрткен ыштың белен эвес байдалдары турза-даа, иштиниң малының баш саны менди камгалап, ооң продуктулуун дыка улгаттырар аргалыг болганнар. Таңдыда «Революцияның чалбыыжы», «Коммунизмниң херели» колхозтарның болгаш «Саян», «Межегей», «Күш-ажылдың хостуу», «Тиилелге» совхозтарның болгаш өске-даа ажыл-агыйларның тараажылары часкы тарылга үезинде дүжүттүг салымы дээш улуг харысалганы билбишаан, кызымаккай ажылдааннар.

Ажыл-агыйларда ажыглаттынмайын турар дыка улуг курлавырларның дугайын күш-ажылдың мурнакчыларының үлегер-чижээ тодаргай көргүзүп турар. Бир эвес бүгү хойжулар, саанчылар, механизаторлар болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа ажылдакчылары «Алдан-Маадыр» совхозта төрүүр чүс хойдан 133 хураган алган хойжу Ооржак Доржу, «Көк-Тей» совхозта чылдың баштайгы чартында бир ипектен-не 2046 килограмм сүттү саган Зоя Курастикова азы «Межегей» совхозта, Барыын-Хемчик районуң «Большевик» колхозта трактористер Николай Гущин болгаш Монгуш Намзат оларның часкы тарылгага хүн нормазын 150—200 хуу күүседип ажылдааны ышкаш болур түүр болза, Тываның колхозтары болгаш совхозтарды көдээ ажыл-агыйның продукциязын оон-даа хөйнү бүдүрүп үндүрер ийик.

Ынчалаа-даа кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлгеанын удуртур талазы-биле СЭКП-ниң чамдык райкомнарының, колхозтарның болгаш совхозтарның партия эге организацияларының ажыл-чорудулгаларында улуг четпестер ам-даа бар дээрзин демдеглээр ужурлуг. Ындыг организациялар чер ажылының культуразын бедидер, шөлдериниң дүжүдүн улгаттырар, мал ажылының продуктулуун көвүдедир, продукцияның бот-үнезин чигедир дээш ам-даа эвээш күүн үндүрүп, эки ажылдаваан турар. Өвүр, Тес-Хем районнарга болгаш «Тоора-Хем» совхозка чазын чажар культураларны тарыыр планнарның күүсеттинмээни, а бүгү республикага картофельди болгаш погааларны 100 ажыг гектарга чедир олуртпааны, мал чемин кылыр дазыл-чеминтиглерин тарыыр планның үүгле 54 хуу күүсеттинмээни-даа үүгле ындыг чылдагааннар-биле тайылбырлатынар. Ол ышкаш тараа шөлдерин дыка багай ажаап хайгаарап турар ыңдыг ажыл-агыйлар бистe база эвээш эвес. Улуг-Хем районда хөй-хөй ажыл-агыйлар чер болбаазырадылгазын четпес чорудуп, кукуруза шөлдерин илиртээринче колдуунда эгелеп кирбээн. «Тиилелге» совхозтуң № 9 бригадада, «Тээли», «Чыраа-Бажы» совхозтарда кукуруза шөлүн ажаап хайгаарааргайн, ону ажылдап кылбаанындан бөк үүнүттер тудуп чиир дей берген. Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда шөлдер кыдыгларының, оруктар чаныңын сигенин кеспейн турар. Ол ажыл-агыйларның партия организацияларының болгаш удуртукчуларының талазында дүжүттүң салымын харысалга чок көрүп турарының барымдаазы ол эвес бе! Ол ышкаш Каа-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйларында тараа шөлдерин хайгаарап ажаар ажылды ала-чайгаарлаашкынче кииргенин база чугаалаар херек. Ол черлерде 7000 гектар ажыг черде кукуруза шөлү болгаш тараа культураларының-даа дыка делгем шөлдери чаштан-сигеңде шыва алдынган, механизаторларның ажыл-ишчи холдарын маңаң турар.

Республиканың дыка хөй колхозтарында болгаш совхозтарында чайгы чер аңдарының планы күүсеттинмээн, оларны база багай ажаап турар. Чиңгээ, Бай-Тайга районда чер аңдарар планның 40 четпес хуузун, Чоон-Хемчикте — үүгле 86,5 хуузун аңдарган, ынчалаа-даа ол черлерде безин бөк үүнүттер кедергей үнген. Ол ышкаш Улуг-Хем, Өвүр, Каа-Хем болгаш өске-даа районнарның колхозтарында болгаш совхозтарында база ыңдыг байдал туруп турар. Тараа шөлдерин болгаш чайын аңдарган черлерин ыңдыг янзылыг харысалга чок көөр чорук бо болгаш 1973-даа чылдың дүжүдүнге хоралыг салдарын чедирип болур.

Дүжүт ажаап алыышкынына белеткел база ооңум темпилер-биле чоруп турар. Чиңгээ, «Чыраа-Бажы» совхозта июль 10-га чедир комбайнарның болгаш прицептилиг жаткаларның үүгле 10 хуузун септээн. «Тиилелге», «Күш-ажылдың хостуу», «Кызыл тук» совхозтарда болгаш өске-даа ыңдыг байдал база ыңдыг. Совхозтар эргелелиниң иштизи-биле алырга, белен болдурунуң шугумунда ажаап алыышкын техниказының үүгле 71 хуузун тургускан. Чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда кургадылга болгаш деңзи ажыл-агыйының, тараа хүлээп алыр пунктуларының, шаңнарның септелгезин шуут узамдыктырып турар. «Тиилелге», «Сукпак», «Көк-Тей», «Межегей» совхозтарда трактористер, комбайнерлер, чоланчылар чедишпес.

Ам кол үүл болза үүгле тарааның чайгы ажаалгазын болур-чогуурy-биле организастап, хову бүрүзүн үлегерлиг байдалга тургузар эвес, харын база өстүрген дүжүттү ажаап алырынга болгаш ону пыгжамырга урарынга эки белеткеннинде болуп турар. Партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары ажылга кандыг-даа шаптыктар чок, кижилер болгаш техника аңаа турбас кылдыр ажыл-херектиг шак ынчаар организастаар ужурлуг. Август 10-га чедир комбайннарның болгаш жаткаларның септелгезин бүрүн доозары, чавыс үүнүттүг болгаш чыдып алган тарааны ажаап алырынга таарыштырылгалар-биле оларны дерниги, автотранспорттун, тараа хүлээп алыр пунктуларының үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырары эргежок чугула, чаңгыс сос-биле чугаалаарга, дүжүттү дургеп болгаш чидириг чок ажаап алыры-биле бүгү үүвени кылыр херек.

Республиканың белеткел организацияларының, садыг болгаш хандырылга ажыл-агыйларының ажылдакчыларының хүлээлгези — иштиниң чемненилгезиниң, уруглар албан черлериниң, эмнелгелериниң, интернаттарның хореглелин, а ол ышкаш хоорайларның болгаш ажылчын суурларның чонуңга садарын бүрүн хандырын турар саңы-биле картофельдиң болгаш погааларның дүжүдүн хүлээп алырынга материал-техниктиг баазалы күсү, кышкы сезонга белеткээри-биле бүгү күштерни мобилизастаарында болур. Партия организациялары погааларның болгаш картофельдиң ажаалда, кадагалалы дээш белеткелчилериниң, сайгарылга болгаш садыг ажылдакчыларының харысалгазын бедидер, күрүнениң өнчүзүн хумагалалдыг, ажыл-агыйжы өзу-биле көөрүнге кадрларны кижизидер ужурлуг.

Дүжүт ажаап алыышкынын чорударының чедиишкинин механизаторлар шиитпирлеп турары билдингир болгай. Колхозтарның болгаш совхозтарның партия организациялары, партия райкомнары механизаторларны сагыш салыышкын болгаш кичээнгей-биле хүрээлеп, оларның аразында дээштиг социалистиг чаршыны калбартыр, дуржулга солчулгазын организастаар, эң эжилерни деткип шаңнаар хүлээлгелиг, чаңгыс сос-биле чугаалаарга, трактор бүрүзүн, комбайн бүрүзүн ажаап алыышкынга ийи эвлчегде эң бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр ужурлуг. Ынчангаш чоокку үеде ажаап алыышкын агрегаттарын негеттинер санныг механизаторлар-биле четчеләр херек. Бо чугула херекке улуг рольду хоорай-партия организациялары болгаш бүдүрүлгелер ойнаар ужурлуг. СЭКП Кызыл хооркому болгаш

(Тончүзү 2-ги арында).

Улуг Төрээн чуртувуста дүжүт ажаап алыышкыны

Тараа ажаап алыышкынының фронтузу хүн бүрүзү-биле чурттун сонгу болгаш чөөн районнарынче калбарып бар чыдар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң медээлерин өзугаар алырга, чурттун колхозтар болгаш совхозтарында тараа болгаш тараа-бобы культуралары 33.569 мун гектар шөлде кестинген. Агаар-бойдустуң чылы тарааның быжарын дургедедип турар. Тарааны чогуур хуусаазында бастырар болгаш чидириг чокка ажаап алыр дээш, механизаторлар, ажыл-агыйларын удуртукчулары бүгү-ле билиглерин, организакчы аргаларын үндүрүп турар. Эрткен чылдың ол-ла үезинге бодааргa, тараазын ажаап апкан шөлдерниң хемчээли 11 мун гектарга хөй болуп турар.

Россия Федерациязының болгаш Украинаның мурнуу районнарының колхозтары болгаш совхозтары ажаап алыышкынның доостур чадазынче кирген. Прибалтика республикаларында ажаалда өйү база чедип келген: Литвада болгаш Латвияда баштайгы чүс-чүс гектарда тарааларны кескилээн.

ССРЭ-НИҢ 50 ЧЫЛЫНГА АЛДАР КЫЛДЫР

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери мал чемнерин белеткээри-биле кады дүжүт ажаап алыышкынынга белеткеннин турар. Ажаап алыышкын удаас эгелээр үүве болганда, Таңды районуң «Элегес» совхозта комбайнер Хертек Хевен-оол бодунуң комбайнын ылавылалдыы-биле белеткевишаан, оорү-биле кады техниканы белен кылырынга идепкейлиг киржин турар. Дүжүт чаагай болур деп турар болганда, аңаа ыяк белеткенир болгай. Ынчангаш комбайнер машинаның бүгү кезектерин ыяк хынап турар. Бо чурукта — Хертек Хевен-оолдуң комбайнының кезээн хынап көрүп турарын көргүскен.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Ажыр аңдарган

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде № 1 тракторхову бригадазы черниң чайгы аңдарылгазын июльдуң бирги чартында чедиишкиниг дооскан. Бригада 1089 га черни аңдарар турган, 130 гаңы артыкка аңдарып, тараа шөлдериниң бөк үүнүжүн чогуур үезинде дискалап арыглаан.

Хүнде 10 га чер аңдарар турган, трактористер Шаалы Саңдак, Петр Манчын, Александр Шулыпин олар 12-ден 13 га чедирип, агротехниктиг чурумну бедии-биле сагып, шыпарлыг ажылдааннар.

Аңдарган шөлдерде бөк үүнүштер-биле демисел амдаа үргүлчүлеп турар. Лучшильниктиг трактористер Алексей Киреев биле Доржу Кавай-оол олар эң хөй бөк үүнүштүг Кадай-Турлаа, Ашак-Турлаа деп черлерде ажылдап турардар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Коммунистиң звенозу

Ниитиниң малына четчир санныг, эки шыпарлыг чем белеткээр дээш Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозта ажыл-ишчи хайныышкыныг. Сигенчи звенодан «коммунист Сат Мачылай удурткан 7 кижи составтыг звено холбиле сиген белеткээр шөлде шудургу ажылдап турар.

Звено 20 га черниң сигенин кескеш, 9-9 тонна 2 сараатты тургускан. Бо чылгы сигенниң дүжүдү эки, бир гаданна 15 центнерни ап турар. Звенонуң удуртукчузу, пенсионер С. Мачылай ажылды эки организастап турар.

Коммунистиң удурткан звенозу 100 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Салган сорулгазын болдур, харын-даа ажыр күүседир дээш звено кежигүнүүрү күженишкинниг ажылдап турар.

Т. ОНДАР.

МАЛГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗАР

ШЕКПЭЭРНИҢ ООЛДАРЫ ШООЛДА

Репортаж

МАҢГАН-ЭЛЕЗИНИҢ Шоол оорганында кээп үскен чери бо. Ханы ыйтыл чоога. Адаалда бүүрелчин-бүүрелчин ак элэвиңер көстүр. Оорганың эдээнде, шаанда тарып турган аңгыс черде ийи ак-көк «Беларусь», МТЗ суржун алган чоруу турлар. Эрги хоорзуңдан өлең сигенниң үнгениңиң чаагайы кедергей!

Назыны бир үе, күдер-шыырак, хүнге хүрөрти додуга берген аныяк эрлер ажылдап турда, ужуражын келдивис.

— Үүле бүтүү!

— Ындыг болзуң, чорук чоогузуң!

— Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозтан Межегейде келген сигенчилер бригадазы ол. Ырак-узак черден Межегейни адаа-сурап чедиг келген сигенчилериң ажылынын кыска чапсар үезинде соңуургаш каштывыс.

— «Шекпээрниң» девискээринде сиген шоолуг үнмээн бе?

— Үнгени нат. Черле ышчаш, сиген шолу чегей черле болгай — деп, совхозта кодээ ажыл-агый машиналарының талазы-биле механик Саая Амырыкович Сандыйоол харылады.

— А бо черниң сигени ана сагыш дег үнген үүве-дир!— деп, эрлериң бирээзи, тракторист Монгуш Шериг-оол чугаага киришти.

— Далдан турган кестирер үүве ышкажыл, ооллар—деп, чанында олурган эки Ооржак Кызыл-оол оңу деткиди.

— Кажан кестирип кирдиңер?

— Июль 14-те-ле хонуп эгеледивис.

— Ажыл каңчаар чоруп тур?

— Маңганып-даа каңчаар, багай эвес-тир—деп, механик харылады.— Мен маңаа чаа келдим. Бригаданың бригадири отчёт, наряд дужаар дээш, дүүн хүн Шекпээр чоруттум. Мен ооң орнунда тур артым. Бо ооллар-даа тура-соруктуг, бир демниг улус. Техникадан ниң трактор, бир сепокосилка, бир прессподборщик, трактор дырбаалы бар. Бригаданың кежигүннери шуптуу алды кижи. Таңдының «Межегей» совхоз бо черни биске айтып бергеп. Сигенчи-эки үнгеп, дүжүткүр-дүр. Кызылдан бистиң «Шекпээр» совхозтан-даа дарганар бо бригадага кээп, бистиң ажыл-хереживисти соңуургап турдулар. Ырак-узак черде келгеп улусту утпайн турары сагышка өөрүнчүдүр. Хандырылгавыс эки: аш-чем аймаа бүрүн бар, четчир. Техникавыс чаа. Эрлер база аныяк, ажыл-ишке соруктуг. Ынчангаш ажыл хайныгын турар ийин. Чаңгыс-ла шаптыктыг үүве чаашкыы-дыр.

СИГЕНЧИ бригадада ажылды ынчаар таарыштырган болду: эртен чер чыыыры-биле-ле трактор сенокосилка-зы-биле кестирип эгелээр, оон дүүн четкелек чорда, ийги трактор кеве берген хову сигенин дырбаан-биле ооргалай болдурерге, баштайгы трактор прессподборщикти кожуп алган, сигенин бааддан тырын кирпитер. Дүштеки чем соолуңде база кестиргеш, кыска чапсар кылган, ийи трактор болбушаан, сигенни бааддан тырыыр. Шак ынчаар, эртен дац хаяазыдан кежээ карацылааже чедир ажыл дараалаштыр үргүлчүлеп келир. Хүн дургузунда кестинген сиген бүүрүн ажааттынын турар.

— Хүнде бүдүргеа ажылдың түүнели кандыг болуп турарыл?—деп, Саая Амырыковичден соңуургадывис.

— Хүнде ортумаа-биле бригада 10—15 га черниң сигенни кестиргеш, удур-ла болуп, тырын, бааддан, ажаап каантар-дыр, Оңу деңзи-биле алыр болза, 8 тонна ажыл турар.

— Чеже тонна сиген белеткээр планныг силер?

— Ынча-мынча тонна деп тодаргай план чок үүве. Шыдавыже чеже-даа тоннаны болза белеткээр бис. Мында айтыртын алган шөлүвүс 200 га ажыг. Оон 160 тонна сигенни чайлыг белеткен болур. Бааддан шарын каан сигенни совхозтан келген машиналарга чүдүргеш чорудар бис. Маңаа белеткээн сиген дораан-на совхозтуң фермаларына четкен турар. Ынчангаш бистиң бо ажылывысты шуудулга аргазы деп адан болур. Кыжын сиген сөөртүр дивес, амыр. Бистиң мурнувуста кол сорулга — мал чеминиң белеткелин тараа ажаап алыышкынының бетинде доозары.

— Четпейн турар үүве чуа?

— Чаа үнген солуннар келбес, радио дыңнавас, бо эвээн хомуданчыг-дыр—деп, ооллар харылады.— Солуннуу хүннүң ан турары берге-ле ынаан. А радиону дыңнап болур ийик. Ниитиниң малына чем белеткеп, ырак черде турар улустуң дугайында сагыш салыр болза, совхоз дирекциязы ону хандырып болгу дег.

— Оон ыңай база бир чугула негеддевис бар—деп, Монгуш Шериг-оол ажиглеп алыпты.—Суг айтырыы дыка берге-дир. Ижер суг узуп алыр арбын сава чок, хүннүң-не ножавыста малчыннардан суг дилеп шавар-дыр бис. Бо дыка эпчок, хой шак-ле чарыгдаттынар үүве-дир.

— Бо девискээрде малын одарладып турар «Сукпак» совхозтуң дирекциязына база-ла хомудалывыс бар ийин —деп, үшкүзү чугаалады.—Ол ажыл-агыйның ишек кадарчыларын ийнэн бээр сүрүп каар. Ол ишектер белеткээн сигенни чип, чаза үскүлеп каантар. Оларны ойладыр дээш бергеден-тур бис. «Сукпак» совхоз биске дуза чедирер байытыгай, шаптык таварыштырып турары элдеп үүве. Моңу корзе чогуур.

— Шекпээрниң ооллары Межегей ховузунда ынчаар ажылдап, чурттан турарлар. Олар ниитиниң малына быжыг чем-суурну тургузар ниг күзел, быжыг тура-соруктыг-биле кыптыкан. Бригаданың демниг ажыл-ишчи көргеш, кижи магадыр. Демниг ишке кандыг-даа үүле бүдүүгүр.

Курган берген көксүг сиген чытталыр. Делгем шөлде, чаштылыг оъттаан хөйлар дег, кара шаар боодал сигеннер хүннүң-не немежин турар. Кежээки имир дүжүп келген. А сигенчи бригадада ажыл үргүлчүлевишаан.

ЧУРУКТА: сигенни пресстеп турары.

К. АРАКЧАА,
«Шыының» тускай корр.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Күүседир бис

Мал чемин белеткээр талазы-биле Таңдыда ажыл-агыйларның бирги одуруунда «Межегей» совхозтуң ажыл-ишчилери чоруп турар. Мында ол ажылдың канчаар чоруп турарының дугайында совхозта партком секретары В. С. Дандар-биле бистиң корреспондентивистиң кыска интервьюзун моок адаанда берди вис.

— Юбилейлиг чылда малга быжыг чем-суурну тургузары бистиң малчыннарывыстың мурнунда тургустунган чугула сорулгаларының бирээзи. Чүге дизе, тоску беш чылдың ийиги чылында бистиң мал ажылындан алза чогуур продуктулурывыс мурнундагы чылдардан орарчок бедээн болгай. Ылаңгыя сүт саалдазының талазы-биле ажыл-агый районда эң улуг деп саналган турар. Эн бүдүрери бистиң база районда өске ажыл-агыйлардан хөй. Ынчангаш о бүгүнү чедиишкиниг болгаш таңдыларда бир-ле дугаарда янзы-бүрү мал чемнерин хөйү-биле белеткеп алыры шиитпирлеп турар.

Мал чеминиң белеткелинче бистиң партком, партия эн организациялары онза көөнгей салып, үргүлү чугаалажып келген. Сиген, социалистиг чаршыдың түүнелин 10 хонуктан үндүрер дешиитпирлээн бис.

Бо чылын үүгле чайгаа үнген сигенни безин 430 тоннадан эвээш эвестя белеткээр. Ынчангаш совхозта механизастаттынган үш комплексти бригаданы тургускан. Малчыннарга тус-тузында баа сиген белеткээр онаалдарын бергилээн.

Сөөлгү хүннерде чаъстаан сиген болдуреринге улуг шаптыкты ужураштырган. Ынчалза-даа кижилер кызымаккай ажылдап келген. Дешиителиг аргаларын ажыглаарын-че кичээнгейни угландырган бис. Ылаңгыя сигенни дүргеп салгынадын кургадырын эрткен хүннерде эки ажыглаанымыстың түүнелинде 1[illegible] тонна ажыг сигенни ынчаар ажаап алдывыс. Сенаж ажалдыызында салбаан бис. Ынчалза-даа ол аргаже бо хүннерде кирер. Аңаа ишти шиверлеттинген оңгарларны бүрүн белеткээн.

Бо хүннерге чедир ниитизи-биле совхозтуң сигенчилери 450 тонна хире сигенни сараттан алганнар. Доорзу Хадында эн Ермолаевтың сигенчи бригадазының темпи бедик. Алаактың № 1 бригадазының сигенчилери базакалыш чок чоруп турар. Ынчылын сигенниң өзүн үнгеп эки болзурундан ангыда, совхозтуң чер ажылдыгларын улуктуг кол чем—кукурузаны чаагай дүжүдүн өстүрүп ышыдаан. Амды үеде оларны бедли кезер чоокшулай берген. Эрткен чылдыындан 2-катап хой кукуруза силосун ажаап алыр арга бар деп онай турар бис. Ынаар бо чоокку үеде кириптер дешиитпирлээн.

— Малды хүр, семис кылыр ажырарының магадылалы тургузар дээш бистиң малчыннарывыс, сигенчилериң чүткүдүг ажылдап, ботрына алган социалистиг хүлээлгезин күүседири чугаажок—деп, В. С. Дандар түүнелинде чугаалаан.

КРАСНОЯРСК ГЭС ДОЛУЗУ-БИЛЕ АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-ның корр. А. Щигленко). Делегейде эң улуг Красноярск ГЭС алды миллион киловатт күчүлүг. Ол — июль 26-да ажыглалда долузу-биле кирген. Күрүне комиссиязының кежигүннери станцияны «тергиин эки» деп үнелел-биле хүлээп алыр дугайында актыга ат салганнар.

— Красноярскиниң суг күжү-биле ажылдаар станциязы — бистиң чуртувуста эртем-техниктиг деңшилгениң бадыткалы болуп турар — деп. ГЭС-ти хүлээп алыр талазы-биле күрүне комиссиязының даргазы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы академик В. А. Кириллин чугаалаан.— Енисейде бо эң баштайгы станцияның генераторлары, кол трансформаторлары болгаш өске-даа дериг-хереклелдери электроэнергетиканың хөгжүлдезиниң делегейде деннелиңге дүгжүп, а чамдык көргүзүглер талазы-биле харын-даа артык боон турар.

Красноярск ГЭС-тин архитектура-тудуг талазы-биле уран-шевер байдалдыын, станцияның агрегат бүрүзүнүн түс-түс күчүзүнүн дендии улуун (500 мун киловатт!) күрүне комиссиязы онзалап демделээн.

Чөөн Сибирьниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге бо станцияның ролю канчаар-даа аажок улуг. Оон чиик үнелиг энергиязының күсели-биле Красноярскиде эң улуг дээн алюминий заводу, целлюлозасаазын комбинады, улуг химиктиг бүдүрүлгелер — дугуй, кылымал волокно, синтетиктиг каучук заводтары болгаш өске-даа хөй энергия хереглээр черлер ажылдап турар.

Енисейниң эриктериндeн ЭДШ электри дамчыдылгазының шугуму Ачинскиниң нефть болбаазырадыр болгаш Абаканның вагон кылыр заводтарының тудуг шөлдеринче, келир үеним Саян-Шушенское ГЭС-ниин турар черинче, Канск-Ачинскиниң хүреп хөмүр-даш бассейниниң турган-ларынче шөлүн чоруткулаан болгаш крайның кодээ черлерин электрижидери дооступ турар.

Улуг Октябрьның 50 чылының бүдүүзүнде баштайгы агрегатты ажылдадып киирген үедең бээр ол станция 58 миллиард ажыг киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген болгаш тудугнуң өртек-үнезин долузу-биле эгидип шыдаан.

Красноярск ГЭС-ти бүгү чурт тудуп тургускан. Дыка хөй эртем-техника болгаш төлевилел институттары, Ленинградтың СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг металлургия заводунуң, «Электросила» каттыжыышкынының, Запорожьенин трансформатор заводунуң коллективтери, Свердловскиниң, Ташкентиниң, Бакунуң, Ереванның болгаш өске-даа хоорайларның бүдүрүлгелери гидробелдирни тудуп тургуларына киришкен. Оон эң даарe тудугжуларының, бүгү эвиледдешкен республикаларның төлөөлекчилериниң аттарын Красноярск ГЭС-ке кирер хаалга аксынга алдын үжүктер-биле мөңгежидип бижиир.

ГОЭЛРО планын өзугаар баштай туткан Волхов ГЭС-тен эгелээш, бистиң хүннеривиске чедир совет гидротудугжуларның чыып алган бүгү дуржулгазы Енисейде ол тудугда бүрүүн-биле ажыглаттынган.

Оон даргазында партияның Красноярск крайкомунуң бирги секретары В. И. Долгих, «Красноярскгэс тудугнун» начальниги В. М. Плотников, Красноярск ГЭС-тин директоры Б. А. Растоскуев олар Красноярск ГЭС-ти хүлээп алыр дугайында актыга ат салырынга өзулалынга база үүве чугаалаанар. Олар чурттун, ылаңгыя Сибирьниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринче улуг кичээнгей салып турары дээн бистиң партияның Төп Комитединге болгаш Совет чаазыка чүректиг ханызындан өөрүп четтиришкинни илереткеннер.

Дивные горы — Чараш даглар базарында тудуг бүрүнү биле доозулган. Ам Красноярск ГЭС коммунизмни тутчуп киришкен!

ХҮННҮҢ ӘҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ооркүүском, Таңды, Каа-Хем айоннарның колхозтарынче олгаш совхозтарынче механизатор кадрларны чорудар утайында айтырыгны саадал ок шиитпирлезе чогуур.

Күрүнеге продукция садар, алдың баш санын көвүдедир алазы-биле планныг даалгаарны болгаш хүлээлгелерин үүседирин хандырын турар ылдыр мал ажылында чамык чүгээр түннелдерин чеин алган болзувусса-даа, ыткан плаңнардан ыраттаа ооң хожудан турарын мини ир херек. 1971 чылдың бирги артыы-биле деңнээрге, малың чаш төлүнүң немежир өруунуң эвээжээни, мыйыслыг бода малдың, ооң иштинн саар инектерниң баш саның кызырылганы, улуг дириглерни болдурганы ондүвүрээнинн болдуруп фар. Барыын-Хемчик, Өвүр, өөн-Хемчик, Таңды, Тесем районнарның болгаш ызыл хоорай Советиниң ыл-агыйларында малдың ш төлүн дыка эвээштн алн, Бин-Хем, Эрзин, Тесем болгаш өске-даа районнарның колхозтарында болн совхозтарында малдың й хорамчазын болдурган.

СЭКП-ниң чамдык райкомры, райкүүскомнар, колхозр болгаш совхозтар мал ылының продуктулуун бедер дээш демиселди ам-даа тпес чорудуп турар. Чижээ, өөн-Хемчик районда бирги ртык чылда бир саар инек онааштыр ортумаа-биле гле 579 килограмм сүттү ып алган, а эрткен чылдың ада үеэзинде 720 килограмм ган. Улуг-Хем, Бин-Хем раннарның, Кызыл хоорай вединиң ажыл-агыйларында лда кудулаан. 1972 чылдың оги чартыында Чөөн-Хемк, Таңды, Бин-Хем, Тесм районнарның ажыл-агыйрында эт бүдүрери эрткен адың бирги чартыындан эш болган, Өвүр болгаш -Хем районнарның ажылйлары харын-даа күрүнеге садар талазы-биле планын күүседирин үскеп. т-Хөл», «Большевик», «Тесм», «Дөң-Терезин», «Найыл» совхозтарда болгаш өсерде-даа малдың продуктурн бедидериниң айтырыгы-биле багай ажылдап ар. Удуртукчулар, специатер болгаш фермалар ылдакчылары мал ажылын ажыл-херектериниң турар далы дээш партия болгаш үне харысалгазын хандо медерен билип, планнар база ССРЭ-ниң тургустуныың 50 чылынга алдар дыр алган хүлээлгелерни аа чок күүседир талазые соңгаарладып болбас чеглерни алыр ужурлуг.

айгы үениң таарымчалыг далдарын ажылдавышаан. дың чиик бот-үнелиг бедик елде деңзизин болгаш үң арбын саалдазын чеалыр херек. Малдың хочазы болгаш оорлаар чотар-биле хүн бүрүнүң итпирлиг демиселин чорунычангаш ооң баш санын м ковүдедирин чедип алыр рлуг.

971 чылда республика дүк үрер болгаш садар планын сетпээни билдингир болгай. дүктү эрткен чылдың ги чартыындан эвээн хөйсаткан болза-даа, дүк бекели база улуг дүвүрээнинболдура берген. Хойнуң баш санының часы, чайкыргылдазы ам-даа дообаан турбуже, күрүнеге садар планның «бойлап чыдарының» дугайында өлер көөп турар апарган. дыг медээлер Өвүр, Тесм, Эрзин, Таңды болгаш өсаа районнардан дыңналып ар. Таңдыжылар харын нга барык 27 тонна дүк ес дугайында боттарының «саналгаларын» безин кирркен. Күрүне планы—ол дээрге хоойлу, ону ким-даа күүсетпейн баар, харын-даа солуур эрге чок дээрзин ол районнарның СЭКП райкомларының болгаш райкүүскомнарының удуртукчулары эштер Шулуу, Бегзи, Артаев, Байыр-оол, Монгуш, Сади, Ооржак, Заркевич олар уттупкаанары ол боор. Медээлээри-биле кызыгаарланмайн, күүсениң чугула онаалгазын күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыр херек. Кыргылданы шынар чок чорудар, дүктү чидирер чорукту болдурбас. Хой ажылдыг «Элегес», «Өөк», «Саян» совхозтарда, Таңдының «Революцияның чалбыжы» колхозта, өске-даа ажыл-агыйларда мыдыг чоруктар бар. Партия организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери кыргылда пунктуларынга үчётту тургузар болгаш дүктү камгалаар талазыбиле хемчегни алыр ужурлуг. Бо чылын төрүттүнген хураганнарны кыргыырынче ам кирер болгаш бөдүүн, чартын бөдүүн дүктүг хойларның ийиги, кыргылдазын чорудар, а ол ыпкаш черде дүшкен дүк чыырын организастаар херек.

Бо юбилейлиг чылда Тываның колхозтары болгаш совхозтары 150 муң тонна ажыг сигенни курлавырлап алыр, 476 муң тонна силосту болгаш сенажты салыр, 550 тонна сиген далганын белеткээр. Ажыл-агыйжы ол кампаниялың чугула ужур-дузазын хөй-хөй ажыл-агыйлар эки билип турар дээрзин мал чеми белеткелиниң баштайгы неделязы көргүскен. Чижээ, Каа-Хемде үзүктелишкин чокка чаашкын чагза-даа, сиген сараатаашкынының темпизи кудулаваын турар. «Тиилелге», «Коммунизмче өрүк» колхозтарда сиген кургадыр дериглер ажылдаткан. Чаашкынныг хүннерде-даа эки шынарлыг мал чемин алыр аргазы ол берип турар. Тес-Хемниң «Ак-Эрик» колхозунда 500 тонна ажыг сигеннн белеткээн, «Саян» совхозта 1000 тонна хире сенажты салган. «Күш-ажылдың хостуу», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда мал чеминиң белеткели организастыг чоруп турар.

Мооң-биле кады республикада ниитизи-биле сиген ажаалдазы кончуг ооңум чоруп турарын миниир херек. Июль 24-ке чедир бисте малдың бөдүүн чемериниң чүгле беш хуузун белеткээн. Бай-Тайга районуң болгаш Кызыл хоорай Советиниң ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткелин багай организастаан, ол ажыл-агыйларда планда көрүүнген сигеннің ийи хуузундан куду сараат салдынган. А Барыын-Хемчик, Өвүр районларда сиген чаагай үнген турбуже, сиген кезиңдезинче ам-даа кирбээн.

Мал чеминиң белеткелиниң ыңдажыр аргажок ооңум чоруп турары чүүн-биле таныдырлаттынарын дизе, хөй-хөй партия организациялары, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары болгаш спецыалистери сиген кезилдезиннге белеткелди багай чорукканында, мал чеминиң белеткелинде кижилерниң күш-ажылын чогуур деңнелге организастап ыдаваанында болгаш бар техниканы багай ажылдап турарында. Ам безин өгаар-бойдуңгаң чайгы үеде таарымча чок байдалынга чылдак хаа турарлар. Тараа ажаан алышкыны ышкаш, мал чеминиң белеткели күшгери болгаш материалдыг курлавырларны мобилизастаарын неген турар. Чаңгыс-даа хүнү анаа эрттирер чорук бичге эвес чидириган болдурар.

Бо чылын чер болганга мал чеминиң бүдүн чартык чылда четкөр курлавырларын белеткеп алыр арга бар. Партия райкомнары, эге организациялары, кедээ коммунистер мал чеминиң белеткелин агаар-бойдус кандыг-даа үеде уламчылаар кылдыр ажылды организастаар ужурлуг. Ам ажыл-агыйларның эргезинде бар бүгү техниканы ажылче хаара тудар, тулаалыг болгаш арга-эзимнит черлерге холбиле кезилдеңи организастаар херек. Шынаа черлериң сигени, силос болгаш мал чеми культуралардан аңгыда, ногаа болгаш хову ажылының артынчыларын (саваң болгаш ногаа сыптарын) калбаа-биле ажыглаар херек. Колхозтарга болган совхозтарга мал чеминиң белеткелинге дузалаарын күзөөн хоорай организацияларының инициативазын бүгү талалыг деткиири чугула.

Мал чеминиң белеткели болгаш дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир ажыл-агыйлар кышка белеткел ажылдарын база чорудар ужурлуг. Малды чылыг черге тургузар дээш донат дүжер бетинде кажааларны бүрүн септээр. Малчынларның чурталга-амыдыралының байдалынче онза кичээнгейни салыры чугула.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ховуларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилериниң мурнунда турар бо бүгү соңгарладып болбас сорулгаларны организастыг, бодамчалыг, юбилейлиг чылдың болгаш беш чылдың планныг онаалгаларын күүседириниң херээнге хажык чокка чагыртышаан чорударынче партия, совет болгаш ажылагый органнарының кичээнгейин угландырып турар. Тараның, мал ажылының продуктуларының белеткелдериниң, өске-даа кедээ ажылагый культураларының болгаш мал чеминиң белеткелдериниң айтырыгларын чедишкининг шиитпирлээр дээш, ажылды саадал чокка организастаарын ол биске хүлээдирип турар.

Амгы үеде республиканың партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнары, коммунистери болгаш кедээ ажыл-агыйның мурнакчылары политиктиг база организакчы ажылды күштелдирер, район, колхоз болгаш совхоз, бригада, звено бүрүзү планныг онаалгаларын болгаш хүлээлгелерин чедишкининг күүсетсин дээш, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжын калбартыр херек. Планныг онаалгаларывыс улуг. Бис 23 муң тонна сүттү, 30 муң тонна эттн, 2860 тонна дүктү бүдүрер болгаш күрүнеге садар ужурлуг бис. Хүлээлгеде айыттынган 85 муң тонналың орнунга 200 муң тоннадан эвээш эвес зараны күрүнеге, садар деп, республиканың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң күзелин деткиир херек.

Кедээде партия организациязы бүрүзү, колхоз болгаш совхоз бүрүзү боттарының ажыл-хереэн улам-на организастыг болгаш чүүгүлдүг чорукан тудум республиканың кедээ ажыл-агыйының мурнунда салдынган — сорулга улам дүрген күүсеттинер апаар. Партияның болгаш Совет чазактың ленинчи чиңгине шүгүмүн амыдыралга кыымаккайы-биле боттандырбышаан, ховуларын болгаш фермаларын ажыл-ишчилери кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларын кедүреринге улам бедик түннелдери чедип алыры, 1972 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин алдарыы-биле күүсеткеш, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айтып турары болза, ССРЭ-ниң тургустунганы бодунуң политиктиг ужурдузазының болгаш социал-экономиктиг салдар чедишкининиң талазы-биле совет күрүнениң төөгүзүнде шылгарангай черни эзелеп турар. Ол төөгүлүг болуушкын —пролетаржы интернационализмниң идеяларының бүзүрелдиг тиилелгези, ленинчи национал политиканың үрегүннелдиг боттанышкынындыр. ССРЭ-ниң тургустунганы болза, ниитилелди социалистиг ёзу-биле үндезилээш эде тургузарынга, бүгү совет республикаларның экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, ажылчы чоннарның хөй национал дыг күрүнезинин камгалал күчүзүн болгаш делегей турушторын бызыглаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырган шиитпирлиг факторларның биреэзи болган. Хөй национал дыг социалистиг күрүнени тургузарынга канчаар-даа аажок улуг ачы-хавыяа Владимир Ильич Ленинге хамааржыр.

Шынап-ла совет республикаларның найыралдыг өгбүлезинге бистин чүртүвүстүң бүгү улустарының күчүлүг күш-ажылчы тура-соруу хайнығып үнген. Коммунизмче баар өруктап бурунгаарлап бар чоруур Грузин ССР-ниң ажылчы чоннарының бызыг болгаш бүзүрелдиг базымы ооң тодаргай херечизи болур.

Аныяк совет республиканың баштайгы базымнарындан эгелеп-ле Грузияның ажылчы чоннары революцияның улуг баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң ада сагыш салыышкыны-биле, бодунуң улуг акызы — өрус улустың дузазыбиле улам сорук кирген. Үрелип-талалыышкын болгаш ашчут-биле демиселдің кадыгдошкун чылдарында москвачылар амгы үеде республиканың үлетпүрүнүң ийиги төвү болур Кутаиси хоорайга сукно фабриказының дериг-хереселин белек кылдыр бүрүнү-биле дамчыдып бергеннер. Ленинниң айтыышкынын ёзугаар РСФСР-ниң чазаа бодунуң бюджединден алдын-биле 750 муң рубльди Земоавчалада республикада ең-не баштайгы гидроэлектростанцияның тудуушкунунга чарыгдазын дээш советтиг Грузияга үндүрүп берген. Закавказьеде электрификацияның ең-не баштайгызынга турбиналарны Ленинградтың заводтары шалыпчы ёзубиле белеткеп бергеннер.

Ол электростанцияның соон дарый Батуминиң нефть ажылдап кылыр заводу ажыглалга кирген, Чиатурның марганец бассейнинің үрелип-бузулган ажыл-агыйын катап тургускан, янзы-бүрү демир эзилдирер Зестафон заводун, Киров аттыг станок заводун тудуп тургускан.

Дайын... ССРЭ-ниң бүгү акы-дуңма улустарының төлээлекчилери-биле кады Грузияның барык-ла 700 муң хире өөлдар болгаш кыстары бистин Төрээн чүртүвүстүң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш эрес-маадырлыг демисешкеннер. Оларның барык-ла деп кезии Төрээн чурт дээш демиселге амы-тынындан маадырлыбыле чарылганнар. 245 муң кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаннатканнар, 136 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты чедип алган.

Гитлержилер совет улустарның улуг өг-бүлезинин аразында чарылдырыкчы чорукту кылып ыыдаптар бис деп кордап турганнар. Оларның ындыг бодалы буурап душкен. Бүгү социалистиг нациялар Коммунистиг партиянның кыйгырыы-биле Ада-чүрттүң камгалалынга эртинмес күчүлүг шивээ кылдыр херимнелдир турупкан. Ада-чүрттүң Улуг дайынынга төөгүлүг тиилелге социалистиг ниитилел болгаш күрүне тургузуунуң артык күчүлүүн. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң улуг амыдыралчы күштүүн, тендиш эвес быжыын чайыннаанчаа-биле көргүскен.

Ада-чүрттүң Улуг дайынын тиилелге-биле дооскаш, Совет Эвилелиниң улустары Коммунистиг партиянның удуртулгазы-биле бүгү күштү чүрттүң экономиказын катап тургузарынче болгаш улам ынай хөгжүдеринче мөөнгээн. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң дөртү беш чыл планын боттандырары дээш демиселче Грузияның ажылчы чоннары база идепкейлиг кирген. Ажылчын ангының карак кызыл күш-ажылының ачызында республиканың үлетпүрүнүң ниити продукциязының хемчээли 1947 ыылда-ла дайын мурнундагы 1940 чылдың деңнелин 12 хуудан ажыг катап, 1950 чылда — 56 хуу ашкан. Ынчаарга 1971 чылда ол 8,8 катап көвүдээн. Дайын соңгундеги бирги беш чылда-ла Руставинин металл болгаш Кутаисинин автомобиль заводтары дээн ышкаш индустриянын улуг күчүлүг бүдүрүлгелериниң тудуушкуну колдуунда доозулган, шайны, виноградты, чигир свеклазын, таапкыны болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери дайын мурнундагы деңнелден ашкан.

Грузияның ажылчы чоннары фашистиг эжелелден хосталган районнарга акы-дуңманын дузаламчызын көргүскен. Олар Сталинградты, Харьковту, Новороссийскини болгаш өске-даа хоорайларны катап тургузарынга киришкеннер. Ооң-биле чергелештир Москванын, Ленинградтың, Киевтин, Уралдың заводтарынга, Донбасстың шахталарынга грузин ажылчыннар чүс-чүзү-биле өөренип, чаа бүдүрүлгечи мергежилдерни шиңгээлип ап турганнар. Бо бүгү бистин чүрттүң улустарының акы-дуңма найыралының кайгамчыктыг илергейлээшкини болган.

Совет эрге-магырганын чылдарында республиканың улус ажыл-агыйынын кол адыры үлетпүр апарган. Грузия чаа күчүлүг магистраль электро-

Г. Д. ДЖАВАХИШВИЛИ,
Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы.

ЧАРТЫК ЧЫЛДА АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседири-биле Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агый чериниң ажыл-ишчилери кызымаккай ажылдап, ийиги кварталдың планын чедишкинниг күүсеткен. Тодаргайлаарга, ниити продукция бүдүрүп үндүрүп 114,2 хуу, ооң сайгарылгазын 113,9 хуу күүсеткен. А күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 109,3 хуу өскен.

Коллективтиң баштаар чери чылдың эгезинден эгелээш социалистиг чарышты дээштиг организастап, ооң түннелин ай, квартал санында үндүрүп келген. Чарыштың тиилекчилерин шаңнап, мактаары чаңчыл болу берген. Ийиги кварталдың түннелдери-биле алырга, бүдүрүлгенин ыяш дилдирер дегинин ажылчыннары ниити продукция - бүдүрүнинің планын 140,4 хуу, ооң сайгарылгазын 134,6 хуу күүсеткеш, бригадалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнген. Цехтің ажыл-ишчилери баштайгы чедиишкиннерин улам быжыглап, кылган продукциязының шынарын экижидер база алган хүлээлгезинге ээ болур дээш бир демниг ажылдап турарлар. Цехте шупту 24 кижи бар. Оларның кижи бүрүзү бодунун ажылынга мергежилдиг кылган чүүлүнүң шынарын экижидер дээш үргүлчү демисежип турар. Ооң ажылчыннары М. Руднова, А. Черкашина, Б. Маады, Х. Шыырап оларның кылган ажылы өскелерден онзаланчак, ынчангаш тергиннерниң одуруунда.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агый чериниң ажылчыннары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш шалыпчы ажыл-ишче кирген.

ЧУРУКТАРДА: ыяш дилдирер цехтің бригадири, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Петр Романович Шербинин; Ленинчи юбилейлиг болгаш «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медальдарның эдилекчизи Хүргүлек Агбаанович Шыырап — ыяш дилдирер цехте ам 15 чыл ажылдап турар.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

МАЛЧЫННЫҢ БЕЛЭЭ

Шыырап Самданович Салчактың эртип келген оруу күш-ажыл-биле шиметтинген. Хып дээн чалыы чылдарындан эгелээш 40 хар ашкыже чедир колхозтуң чазаныр цегинге чөнүүн янзы-бүрү чагыларын шынарлыг, чараш кылдыр күүседип берип, аныяк кижилерге арга-дуржулгазын айтып, ак сеткилдиг ажылдап келген.

Колхозтуң баштаар чери ооң күш-ажылга кызымаккай, ак сеткилдиин барымдаалааш, 1966 чылдан эгелеп 260 ажыг баш кыс анайны кадарарыбиле хүлээдип берген. Ооң эгелээш Салчак Шыырап чыл бүрүде планныг даалгаларын ажыр күүседип келген.

Сөөлгү үш чылда төрүүр 100 башка онааштыр 90 анайны өстүрүп, 1 өшкүден 850 грамм дүктү кыргып, төрээн колхозунуң экономиказын быжыглаарынга үлүүн киирген.

Келир чылга үткүштүр 20 тонна мал чемин, 10 тонна өдекти белеткеп алыр сорулганы бо чылын салган.

Хоочун малчын Шыырап Самданович Салчак бедик үреттүнелдиг ажыл-ижи дээш каш удаа өртектиг белектерни, хүндүлүг бижиктерни ап келген.

Чоокта чаа болуп эрткен колхозтуң чартык чылда отчёттуг хуралынга Салчак Шыырапты районнуң хүндүлел самбыразынга киирген.

ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга үткүштүр хоочун малчын социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсетпишаан, СЭКП кежигүнүнге кандидаттаар деп белеткенип турар.

Хертек СЫРГА.

ЧУРУКТА: Салчак Шыырап.
С. АКША-ООЛДУҢ фотозу.

ДЭЭРЕЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Ырак-узак Мөңгүн-Тайга районнуң төвү Мугур-Аксы суур чыл келген тудум-на улам чаартыныр, чаагайжыр, чаачаа тудуглар немежип, калбарып турар. Районда бот-орулга чарылгалыг тудуг-септелге участогу ажылдап эгелээнинден бээр ындыг-ла хөй чылдар эртпээн. Кыска үеним иштинде ол коллектив районда дээре ажылдыг бүдүрүлгелернин бирээзинге санады берген. Ында ажылынга кызымак, хөйнитичи тудугжуларның саны эвээш эвес. Оларның бирээзинге Чүлдүм Болдааевич Донгакты хамаарыштырып болур. Ук төөгүзүнден-не уран-шевер бызанчының суурда чаа туттунган чурталга бажыңнарында болгаш албан организация тудугларында ооң балдызының бизи дегбээн тудуглар чок дизе хөөрем эвес. Чүлдүм Болдааевич ажылынга кызымак, ак сеткилдиг, топтуг, өүткүлдүг ажыл-ижи-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Ол квартал планын доктаамал 130—135 хуу күүседип, тудуг материалдарын камныг ажыглап турар.

Районда тудуг-септелге участогунуң баштаар чериында партия организациязы Чүлдүм Доңгактың кылган ажылын үнелеп, ооң хөрек чуруун районнуң хүндүлел самбыразында делгээн.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг үткүүр дээш, бызанчы Чүлдүм Донгак бедиткен социалистиг хүлээлгени алган, соруктуг ажылдап турар.

Ч. СЮРЮН.

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛЫНЫН

ИЗИ-БИЛЕ

Артык кезектер четпес

Мындыг эгелиг чүүл бо чылдың июнь 23-те үнген солунга парлаттынган. Ында Бин-Хем районда техника септелгезинге артык кезектерниң четпейн турарының дугайында бижээн.

«Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының даргазының оралакчызы В. Колобовтуң редакцияга дыңнатканы болза:

Районнуң колхозун болгаш совхозларын долу хандырар соруулга-биле артык кезектерни учёт ёзугаар үлештирип берген. Сиген кезер машиналарның четпейн турган өзек кезектериниң чамдызын «Сельхозтехниканың», а өскелерин ажыл-агыйларның мастерскияларынга кылын четчелээн.

Районнуң ажыл-агыйларының машина-техника септелгелеринге 42 механизаторну немээш, септелгениң темпизин дүргедеткеш, түннелинде сигенге ажылдаар бүгү тракторлар болгаш өске-даа машиналар бүгү ажыл-агыйларга июль 10-да септеттинип, четчелеттинген.

Шиитпир күүсеттинген

Эрткен чазын өөредилге чылы доостурунуң бүдүүзүнде Чадааның № 1 школазының ада-ие хуралынга чаа өөредилге чылынга уткуштур школаны ниити күш-биле септеп алыр деп шиитпирлээш, ол-ла хуралдан септелгени харылаар тускай комиссия турган. Үндүрген шиитпир ёзугаар башкылар, школа коллективинин ажылчыннары болгаш ада-иелер септелгеже организастыг кирген. Стол, сандайларны септеп, будаан. Бүгү класстарның септелгезин кылгаш, чугайлан, шалаларын дозулаан.

Бо айның баштайгы өн хонуунда-ла школаны септеп доскан дугайында актыга школада комиссия ат салып, хүлээп алган, ам школаны чүгле күрүне комиссиязы хүлээп алыры арткан.

Септелгеге башкылар Ондар Опаш, Донгак Бүрүнмаа, Сендажы Чашпын, Иргит Минчимаа, Иргит Соскал-оол, Күжүгет Сан-оол болгаш ада-иелер Сат Көк-Кат, Александра Баир, Наташа Саая, Ондар Бичен-оол, ажылчыннар Александр Донгак, Ольга Доктугу олар кызымак ажылдааннар. Школа директору Зоя Куулар септелге үезинде ажылды эки башкарган.

М. БАРЫНДАЙ.

Септеп дооскан

1972—73 өөредилге чылынга уткуштур Чөөн-Хемчик районнуң Ак-Даш 8 чыл школазының септелгези июнь эгезинден чоокку хүннерге чедир уламчылаан. Ооң септелге, дериишкин ажылдарын июль 25-те бүрүн дооскан.

Школаның класстарынга, коридорларынга болгаш соңга, хаалгаларынга будук, дозунуң тааржыр өңнерин шилип будаанындан ооң ишти чырык, сагыш сеткилди чайгаар-ла көдүрүп турар.

Алдыы-Алаакка хап белеткээн 300 кубометр одаар ыяшты школа чанында эккеп алган. Школа коллективи башкылар чурттаар бажыңнарны боттарының күжү-биле база септээн.

Школа директору Дыртыына Салчак, интернат эргелекчизи Сарыглар Карыма септелгени чогуур үезинде доозар дээш септекчилерни билдилиг удуртуп, боттары хол кирип, идепкейлиг ажылдааннар.

Х. ШОҢМАН-ООЛ.

Билиг дээш

Кызылдың политехникумунуң Ак-Довуракта салбырында өөреникчилерниң эвлелгиг сески доозулгазы болган.

Бо чылын техник-тудугжуларның дипломнарын он кижи, техник-арыглакчының — он чеди кижи алган. Техникумнуң кежээки салбырының ажыттынганындан бээр анаа ортумак техник эртемниг 306 специалистер белеткеттинген.

1972 чылда техник-тудугжунуң дипломун «Тыва даг-дугу» комбинаттың септелге-тудуг цегинің начальнигиниң оралакчызы В. С. Борисов кончуг эки камгалаан. Күрүнеңиң квалификация комиссиязы даг-дугу арыглаар фабриканың улуг регулировщиги В. А. Лавыдовтуң база даг-дугу комбинаттың транспорт цегинің нормировщиги Л. С. Лябинаның техникумга алган билиин эки деп онзалап демдеглээн.

(Бистиң корр.).

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

ССРЭ 50

овет улустарның төөгүзүкайгамчыктыг баңырлалдар, ла үе-чадалар кайы хөй. ының аразындан 1922 чыл декабрь айның үеженниң бир онзагай черни эзелеп р. Советтерниң бирги Бүвилел съездизинге Декладаны болгаш «Совет Социстиг Республикаларның елин тургузар дугайында эни» хүлээп алган.

ынчангаш ол хүн ССРЭ-ниң устугганының — янзы нацияларның чаңгыс аай алистиг күрүне болуп эки -биле каттышканының болган.

Совет Социалистиг Республикаларның тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айтып турары болза, ССРЭ-ниң тургустунганы бодунуң политиктиг ужурдузазының болгаш социал-экономиктиг салдар чедишкининиң талазы-биле совет күрүненің төөгүзүнде шылгарангай черни эзелеп турар. Ол төөгүлүг болуушкын —пролетаржы интернационализмниң идеяларының бүзүрелдиг тиилелгези, ленинчи национал политиканың үрегүннелдиг боттанышкынындыр. ССРЭ-ниң тургустунганы болза, ниитилелди социалистиг ёзу-биле үндезилээш эде тургузарынга, бүгү совет республикаларның экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, ажылчы чоннарның хөй национал дыг күрүнезинин камгалал күчүзүн болгаш делегей турушторын бызыглаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырган шиитпирлиг факторларның биреэзи болган. Хөй национал дыг социалистиг күрүнени тургузарынга канчаар-даа аажок улуг ачы-хавыяа Владимир Ильич Ленинге хамааржыр.

Шынап-ла совет республикаларның найыралдыг өгбүлезинге бистин чүртүвүстүң бүгү улустарының күчүлүг күш-ажылчы тура-соруу хайнығып үнген. Коммунизмче баар өруктап бурунгаарлап бар чоруур Грузин ССР-ниң ажылчы чоннарының бызыг болгаш бүзүрелдиг базымы ооң тодаргай херечизи болур.

Аныяк совет республиканың баштайгы базымнарындан эгелеп-ле Грузияның ажылчы чоннары революцияның улуг баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң ада сагыш салыышкыны-биле, бодунуң улуг акызы — өрус улустың дузазыбиле улам сорук кирген. Үрелип-талалыышкын болгаш ашчут-биле демиселдің кадыг-

Чартык чылдыын күүсеткен

Улус ажыл-агыйынга чүүк сөөртүрүнүң чартык чыл планын № 2 автобудурулгениң чолаачызы Василий Николаевич Жуков 145 хуу күүсеткен. Чолаачы, орукче үнер мурнунда автомашиназын кичээнгейлиг хынап алыр. Ол үк бүдүрүлгеге 16 чылда ажылдап келген үезинде ырак, чоок черлерге ооң машиназы үрелип, графиктен өзалдап көрбээн.

ЧУРУКТА: № 2 АТБ-ниң чолаачызы В. Н. Жуков дараазында орукче үнериниң мурнунда машиназын хынап тур.

А. КРИВОНОШКИННИҢ фотозу.

Хөй уруглуг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Совединин Президиумунун Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 174 «ШЫНДА»)

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зинаида Маадыевна **Аңчы**— Хүт суурда өг-бүле эези.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Саныт-оол Шойзуруновна **Ооржак** — Аржаан суурда өг-бүле эези.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тамара Николаевна **Байкара** — Чкаловка суурда өг-бүле эези.

Зоя Осиповна **Васильева** — Севи суурда өг-бүле эези.

Зинаида Григорьевна **Кондруеева** — Туран хоорайда өг-бүле эези.

Өөеймаа Оголовна **Толбаева** — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Варвара Клементьевна **Шахова** — Шивилиг суурда өг-бүле эези.

Сыгыр-оол Тулушевна **Шивит-оол** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Марья Чемьеновна **Тюлюш**— рабкооптуң «Өөк» совхозта магазин садыгжылы.

Өшку-Саар Даржаевна **Хертек** — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дадар Кончуковна **Дежикей** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Иргит Содаковна **Долума** — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Севилбаа Далай-Хөөевна **Таваа** — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ындыраа Бадыевна **Доңмут** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Санмаа Николаевна **Санчат** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Седенмаа Салчаковна **Чамбал** — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Шимит Мартайовна **Шалык** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Делгермаа Магаранзаевна **Биче-оол** — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Херелмаа Лайневна **Ензак**— Берт-Даг ортумак школазының повары.

Маажай Опаевна **Кампыжап** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чаптыгбай Севековна **Чикей** — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Дончат Олзейовна **Шагаачы** — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Александра Фатеевна **Бубурганова**—Самагалдай суурда өг-бүле эези.

Көк Апчыевна **Бызаакай** — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Ираида Манзайовна **Дөмүр-оол** — районнуң эмнелге черинің ажылчыны.

Сиренмаа Балдановна **Иргит** — Самагалдай суурда өг-бүле эези.

Вера Ынажаповна **Кыргыс** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Александра Николаевна **Санчат** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Чайборовна **Чодуу** — районо ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тамара Деспижековна **Артына** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Ячылбаа Доржуевна **Бады** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Доржатмаа Тараачиевна **Даажамба** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Назын-ооловна **Монгуш** — Берт-Даг ортумак школазының башкызы.

Намчы Кояевна **Сагаан** — Ак-Эрик сес чыл школазының ажылчыны.

Чылбакай Дөртен-ооловна **Хомушку** — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Долума Ыкыраровна **Чанчика** — «Тес-Хем совхозтуң ажылчыны.

Сайын Кончуковна **Чамбрук** — районнуң харылаа салбырының ажылчыны.

Өнер Самдановна **Шалык** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

ССРЭ-ниң Дээди судунуң ээлчеглиг пленуму

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди судунуң ээлчеглиг пленуму болуп эрткен.

Ол пленум ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы А. Ф. Горкиннин илеткелин дыңнаан, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ындыг багай салдарлыг болуушкуннарга удур демисежириңче угланган ССР Эвилелинин болгаш эвилелдешкен республикаларының хоойлу-дурумнерин чайгылыш чок сагыырын, суд чорудулгаларының кижизидикчи салдарын бедидерин болгаш арагалаашкынга, чамдык хамаатыларның аморальдыг үүлгедиишкиннеринге, оларның корум-чурумну үрээринге идиг бөөр чылдагаанларны болгаш байдалдарны үзүткаар талазыбиле баш удур хемчеглерни ап чорударын аңаа хүлээп алдынган доктааддар судларга даандырып турар. Эзирик тургаш херек үүлгедири ол дээш харыысалганы улам аартадыр аңдар дээрзин судтар кеземче херектерин көрүп турар үеде хоойлу ёзугаар барымдаалап көөр ужурлуг.

Спирт суксуннарны хемчээл чок ижер кижилерниң хоралыг салдарындан аныяктарны камгалаарының чугулазынче, ажылга эзирик кээр, а ол ышкаш социалистиг ниити чурталганың дурумнерин үреөр кижилерни буруу шаап көөр байдалды тургузары дээш күш-ажылчы коллективтерниң, бүдүрүлге болгаш албан черлериниң удуртукчуларының ролүн, харыысалгазын бедидериниң эргежок чугулазынче судтарның кичээнгейин пленум угландырган. Бодунуң ег-бүлезин материал талазы-биле аар байдалга таварыштыра бөөр арагачыларга хамаарыштыр чамдык таварылгаларда оларның чамдык эргелерин кызыгаарлаарын чөпшээрээн хоойлуну ажыглаарын судтарга сүмелеп турар.

Күрүне болгаш хөй-ниити өнчү-хөрөнгизин самчыгдаар чорук Совет күрүнениң экономиктиг үндезини — социалистиг өнчү-хөрөнгүже айыылдыг холгаарлаашкын болур, ынчангаш ындыг үүлгедиишкиннерге удур шыңгыы демиселди чорудар ужурлуг дээрзинче судтарның кичээнгейин угландырган. Улустуң эт-хөрөнгизин самчыгдап, өорлаан дугайында кеземче херээн чогуур өйүнде, шын шиитпирлеп көөрүн суд черлери хандырган турары эргежок чугула. Ол ышкаш самчыгдал кылган болгаш ындыг үүлгедиишкин кылырына дузалаан-даа кижилерни шуптузун илередип, чаңгыс-даа самчыгдакчы хоойлу-дурумнуң кеземчезинден чайлавазын база чаңгыс-даа буруу чок кижи шиитпирбезин чедип алыр ужурлуг.

Хосталгазын казывайн эдилчазаар ажылдарга шиидериниң практиказының дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазының орлакчызы С. Г. Банниковтуң илеткелин дыңнаан, пленум аар эвес херек үүлгеткен кижилерниң эттинип, кижизиринің херээнге кеземче көргүзериниң ол хевириниң хөөштиин демдеглээн болгаш ажылды улам сайзырангайжыдарынче база бар чеңнестерни үзүткаарынче угланган айтыышкынны суд черлеринге берген.

Хамааты болгаш кеземче херектериниң талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди судунуң Даргазының болгаш ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң удурланыышкыннарын пленум база көрген.

ДЕЛЕГЕЙ до хүннерде

Дөрт катап хөй болур

ГАВАНА. (СЭТА). 1975 чылда Кубаның энергетиктиг күчүлери 1959 чылдын революциязының мурнунда турганындан дөрт катап хөй болур. Чурттуң экономиказының шапкын хөгжүлдези, үлетпур, көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш чурталга тудуунун канчаар-даа аажок улуг калбарыышкыны, куба ажылчы чоннарның чаагай амыдыралының улам ынайгы бедиишкини энергетиктиг күчүлерни көвүдедирин негеп келген деп, Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары, Кубаның Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро медеглээн. Фидель Кастро чаа энергоблокту эптеп тургузарын хуусаа бетинде доосканынга холбаштыр Гавананың электростанциязынга болган митингге чүве чугаалаан.

Куба улустуң байырлалы

ГАВАНА. (СЭТА). Куба улус бодунун революстуг байырлалы — национал тура халыышкынның хүнүн байырлалдыг байдалга демдеглээн. 1953 чылдың июль 26-да Монкада казармазынче маадырлыг халдаашкын болгаш 1959 чылда тиилээн революция Кубаның төөгүзүнде чаа үени ажыткан. Чуртка Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле боттандырып турар революстуг чаартылгалар куба ниитилелдин овурун үндезини-биле чаартткан. Куба улус бодунун күжениишкинниг эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннерни чедип ап, экономика болгаш культура талазы-биле улам ынайгы депшилгениң, социализмни тургузарының чаа үечадазынче шилчиириниң идеелдиг үндезинин тургузуп турар.

Июль 26-да бүгү чуртка ажылчы чоннарның митингилери болгаш хуралдары болгулаан, аңаа июль 26 хүнүнге алдар болдурган социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрген.

Коммунистерниң негелдези

БОНН. (СЭТА). Герман коммунистиг партия ГФР-де херээженнерниң социал-экономиктиг байдалын үндезинибиле эжижиделерин болгаш амыдыралдың бүгү адырларына оларның эр кижилербиле бир домей бүрүн деп эргелиг болурун негеп турар.

ГКП баштаар чери ГФР-де херээженнерниң байдалын эжижиделинче угландырган үндезин реформаларны чорударының эргежок чугулазын демдеглеп, улут капиталга удур демиселге бүгү ажылчы чоннар сырый каттыжар болза, ону чедип ап болур дээрзин айытган.

Сальвадор Альенденин чугаазы

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиде революстуг чаартылгалар чорудулгазының бирги үечадазы доозулган. Ам даштыкы монополиялардан хамаарылгалыг чорукту шуут узүткаары эргежок чугула деп, Чилиниң президентизи Сальвадор Альенде радио болгаш телевидение дамчыштыр чугаазында медеглээн. Америк монополистер Чилини экономика талазы-биле бүзээлдерин болгаш социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларның программазын күүседиринге шаптыктаарын оралдажып турар дээрзин ол чугаалаан. Чилиге берге үеде социалистиг чурттар пролетаржы интернационализмниң принциптерин барымдаалаан, дузаламчыны көргүзүп, чиик негелделиг чөлилерни Чилиге тывысканын С. Альенде демдеглээн.

С. Альенде Улусчу чаңгыс эштиң чазааның ажыл-чорудулгазының үезинде экономика болгаш социал адырларга чедип алдынган улуг чедиишкиннерни демдеглээн. Ылаңгыя 1971 чылда бүдүрүлгениң немелде өзүлдези Чилиниң төөгүзүнде көзүлбээн деңнелге — 8,5 хуу четкен, ынчаарга мурнунда чаактың ажыл-чорудулгазының чылдарында ол өзүлде ортумаа-биле 3,7 хуу болган, ажыл чоктарының саны ийи ажыг катап кызырылган. Национал эрулганы эде хуваганының түннелинде ажылчы чоннарның ажыл төлевири боттуубиле өөрүнүп. Аграр реформазын боттандырган үезинде чүс-чүс муң тараачыннар улуг помещиктерден хавырган черни алган. Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга шуут киржир эргени күрүне секторунуң ажылчыннарынга тывыскан.

ДЕТКИИШКИН МИТИНГИЗИ

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң Улусчу чаңгыс эп чазаан деткиир дугайында хөй муң кижиниң чыскаалы болган. Аңаа ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер, а ол ышкаш Сантьяго можунун тараачыннары киришкен.

Митингге Чилиниң ажылчы чоннарының чаңгыс ай профтөвүнүң даргазы Луис Фигероа чүве чугаалаан. Күрүне секторунуң бүдүрүлгелерин эргелеп башкарарынга шуут киржир турар ажылчыннар үк бүдүрүлгелерин улус массаларның күсели-биле байын келген монополистерге дедир эгидин боорин бодаваён турар деп, ол чугаалаан.

Оон дараазында Чилиниң президентизи Сальвадор Альенденің чугаазын чылганнар чылы-биле уткаан. Бодунуң чугаазында С. Альенде кижини кижи мөлчүүр чоруктан хостут аа чөптүт иниитилелди Чилиге тургузар дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

Бүрүн эргелиг күрүне Вьетнам Демократтыг Республиканың девискээрин америк дайынзырактарының араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын улам калбартын турарынга удур бүгү делегейде удурланыышкынының шимчээшкини калбарган.

ЧУРУКТА — Канаданың Торонто хоорайында америк консул черинің бажыңынга каш чүс кижи: «Вьетнамны араатанзыг бомбалап турар чоруулцарны доп-дораан соксадыңар!» деп бижээн плакаттыг чеде бергеннер.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Бомбалаашкыннар үргүлчүлевишаан

ХАНОЙ. (СЭТА). АКШ-тың ужар чүүлү ВДР-ниң суттарылга дерилшкиннерин хүн бүрүде бомбалап база болап турар. ВИА агентилелдиң дыцнатканы-биле алырга, июль 21 кежээзинде америк самолёттар Киенсыонг уездиде (Тхайбинь можу) Чалиниң бедик чалдарынче база катап халдаан болгаш бедик чалдың 250 метр участогун үргедээн. Халдаашкынга ийи бөлүк самолёттар киришкен болгаш бедик чалче өрттендирер 12 бомбаны, ооң иштинде бирээзи-ле 400 килограмм деңнелиг алды бомбаны октаан. Бир бомба бедик чалдың кырынга, ийи бомба ооң чанында рис шөлүнге дүшкен. Каш шаг болганда үрелген чалдан айкан суг ону дола берген.

Сөөлгү хүннериң дургузунда Киенсыонг уезиниң бедик чалдарынче үш удаа араатанзыг халдаашкынның түннелинде 9 кижи өлүткен болгаш 11 кижи балыглаткан, тараачыннарның хөй-хөй бажыңнарын үргедээн, рис шөлдериңе улуг когарадды таварыштырган.

Кадыг-дошкун тулчуушкуннар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк болгаш сайгончу шериг-агаар күштериниң хөй бөлүк самолёттары база вертолёттары Мурнуу Вьетнамның Куанчи хоорайынче халдаашкыннарын соксаал чок үргүлчүлеп турар. Хоорайда чалча армияның кезектерин деткээн ужар чүүл өрттендирер болгаш, бузурдуланыр бомбаларны калбаа-биле ажыглап турар. Сайгончу ёзучурумнуң шериглериниң кезектери буаулган хоорай шивээзинче шургун киргеп болза-даа, олар ооң бүрүн эолери боон шыдаваан. Америк информация агентилелдериниң дыцнадыгларындан билдингени-биле алырга, шивээниң иштинге болгаш ооң барын талазында хоорайның хөреңгитеннер кварталынга кадыг-дошкун тулчуушкуннар июль 26-да калбарган.

Данаңг хоорайдан мурнуу талаже 40 километр ырак, район төвү Кюэшонну доңгандыр кадыг-дошкун тулчуушкуннар чоруп турар. Артиллерия-биле боолаан соонда хосталга күштери Кюошон чоогунда сайгончу армияның алаң каш быжыглал пунктуларынче халдаан.

ХАНОЙ. (СЭТА). Сөөлгү үш айлар дургузунда Меконг хемниң адырынга болган дайынчы чорудулгаларның түннелдерин Парлалганың хосталга агентилели үндүрген. Хосталга күштери чоннуң деткимчези-биле бир миллион ажыг кижи чурттап турар девискээрни хостаан. Тулчуушкуннарның түннелинде 57 муң хире сайгончу солдатты чыскаалдан үндүрген.

Совет улустарның өг-бүлезиниң бүрүн эргелиг кежигүннери болур Грузияның ажылчы чоннары Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң чартык чүе чыл болур юбилейин политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрүүшкүн-биле уткуур. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының салганы улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны бүрүн долузу-биле күүседир.

(СЭТА).

вөзтарын, чүк машиналарын, суг адааңга чоруур чалгыннарлыг далай катерлерин, электрошимчедикчилерни, башня краннарын, металл кестирер-нарын станоктарны, бичиидаа хажыдыышкын кылбас кончуг шын ажылдаар приборларны, саналга машиналарын, артезиан насостарын болгаш чер иштинин довураан үндүрер тургузулгаларны, шай чыып ажаар машиналарны, шойну, канны, прокатты, марганецти болгаш тудуг материалдарын, пластмассалардан кылыгларны, чоннуң хереглеп бараанларын бүдүрүп үндүрүп турар. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң продукциязын Совет Эвилели 70 чуттарже үндүр садып турар.

Ленинчи кооператив планынга үндезилээш, амгы үениң чаа техниказы-биле хандыртынган хөй алырлыг социалистиг көдээ ажыл-агыйны тургускан. Грузия — шай бүдүрер талазы-биле чуттун кол базазы. 1921 ылаа шай шөлү биске барык-ла бир муң хире-де гектар турган, а ынчаарга шайны үгле 550 тоннаны чыып ап турган. Ам шай культуралары 64 муң ажыг гектар шөлдү ээлеп турар. Шай шөлдеринге хөй шүүдел үндүрер ажылдарны чыдын-ва улам калбаа-биле механизастап турар. Грузияның конструкторлары шай чыып ажаар «Сакартвело» дээр делегейде эң-не баштайгы машинаны чогаадып тургусканнар.

Виноград ажыл-агыйы чаа бедик деннелче көдүрүлген. Виноград шөлү 115,5 муң гектарда чаптылган.

Грузии улустуң экономика хөгжүлдезинге чедиишкиннери оларның социалистиг утказынарлыг болгаш национал хевирлиг культуразының чечектелиишкинин улам сайзырангайыткан. Ленинчи национал политиканың боттаныышкынының, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында грузин улустуң культуразы өзүлүг чечектелиишкинни алган. Совет тургузуг өөредилгени, эртемни, чечен чогаалды болгаш уран үүлдү хөгжүдеринге эргежок чугула байдалдарны тургускан, улусгуң угаан-бодал амыдыралын байыткан. Ам Грузияның муң кижизинин 47-зи-ле дээди эртемниг. Республиканың эртем албан черлеринде ажылдап турар математиктерниң, физиктерниң, физиологтарның, астрономнарның, психологтарның шинчилелдери бүгү-ниитинин үнелелин чаалап алган.

Чечен чогаал болгаш уран үүл чечектелген. Грузияда ам 22 профессионал театрлар, ийи муң ажыг клубтар болгаш культура бажыннары бар.

Бистин чедиишкиннеривистин дугайында чугаалап турбаш, аңаа дыка-ла хөй үүлдү хамаарыштырын турар бис, а хамыкты мурнай коммунистиг үзел-бодалдыг чаа кижиниң төөрүттүнгевиниң, чаа моральдың кижизинин дугайында чугаалап турар бис.

Бистин чуртувуста үүс ажыг нация болгаш улус чоннар санаттының турар болгай. Советтиг Закавказье улустарының бүзүлбас найыралының, чогаадыкчы дем каттыштырылгазының база-ла чайынанчак үлегер-чижээ болур. Эрткен үеде меньшевиктерниң, дашнактарның, мусаватистерниң шовинисчи политиказы хан төгүүшкүнүг сегиржип алыышкыннарның чаңгыс удаагы эвес чылдагааны болуп келген болгаш националдар аразында өөзөннежир чорукту чер болганга-ла өскүдүп турган. Ам совет улустарының сырый кады ажылдажылгазы, найыралы болгаш бот-боттарынга дузалажылгазы бистин амыдыралывыстың хоойлузу болу берген.

Талыгырда Казахстанда дүжүт ажаап алыышкынының үезинде Грузияның «Колхида» дээр автомобильдери ажылдап турар, а Казахстанның кызыл-тазындан кайгамчык эки шынарлыг грузин хлебти быжырып турар бис. Молдавиягга тарып өстүрери-биле Грузияның, виноградының сывын ынаар чорудуп турар, а молдаваннарның кылын бүдүргени орук машиналары бистин республикавыста чаа оруктарны кылып турар. Москваның метрозун грузин мраморлар-биле өрип кылып турар, а Тбилисчилер москвачыларның дузазы-биле найысылалдың чер адаа-биле чоруур шугумнарын тудуп турар. Ынчаарга Грузияга кылыр чамдык станоктарны Якутияның алмазы чокка канчап бүдүрерил че, а хүннээректээн Грузияга өстүрген мандаринлерге Якутиянын уруг-дарыының ынаа-даа аажок, олар ону шагда-ла ажыглап эгелээннер болгай. Азербайджанның заводтарында «Грузияга кылган» деп маркалыг станоктарны ажыглап турар, а Азербайджанның нефтизи Батуминиң нефть ажылдап кылыр заводун чиг-эт-биле хандырып турар, ол ышкаш Грузияга кылган станоктарда Ереванга кылган трансформаторларны тургузуп турар дээш ооң-даа ынай.

Бисте болгаш ол ышкаш бүгү эвилелдешкен республикаларда болуп турар чаңчылчаан кады кылыр кежээлер, шулукчулерниң болгаш чогаалчыларның ужуражылгалары, культура, чогаалдар хүннери, эртем неделялары янзыбүрү нацияларның культуразын улам сырый чоокшулаштырарынга, байлакшыдарынга бараан болуп турар. Бистер —грузиннер, орустар, армяннар, азербайджаннар, осетиннер, белорустар, латыштар — бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы девискээрлеринде чурттап турар-даа болзувусса, бистерниң планнарывыс чаңгыс аай, ажылхерээвис-даа ниити. Бистер тускай эртемниглеривисти боттоттарывыстың аравыска солчуп, дуржулга солчуру-биле бот-боттарывыска заалдажып кээп, бот-боттарывысты социалистиг чарышка-даа кыйгыржып турар бис—бо бүгү болза, СЭКП-ниң XXIV съездизинге чугаалааны ышкаш, социализмниң эң улуг чаалап алышкыннарының бирээзи болур ленинчи национал политиканың боттаныышкыны-дыр.

Бүгү националдарның Грузияда чурттап турар төлөлекчилери республиканың экономиказының болгаш культуразының көдүрүүшкүнүнге боттарының төлептиг салыышкынын киирип турарын, ооң улам ынайгы чечектелиишкини дээш бүгү чүвени чүлдү-чүрээнин, сагыш-сеткилинин ханызындан кылын турарын ханы сеткил ханыышкын-биле үнелеп көрүп турар бис.

Тбилисиге болган байырлыг хуралга Леонид Ильич Брежневтин чугаалаан сөстерин маңаа база чугаалап каар бодап тур мен. Грузияның чоруп келген болгаш ам бар-даа чоруур оруу—ол дээрге бүгү бистиң улустарывыстың улуг дем каттыштырылгазының оруу болур, социалистиг ниитилел тургузуунун алыс мөзүшынары, ленинчи национал политиканың чайгылыш чок боттаныышкыны бистиң чуртун улустарын сырый каттыштыргаң, оларның найыралын совет ниитилел хөгжүлдезинин шимчедикчи күжү кылдыр хуулдурган, Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш улус чоннарының энергизының болгаш чогаадыкчы чоруунун өгээртинмес үндезинидаа ында деп, ол чугаалаан.

Хөй национал совет улус Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын улам күчүлүг, улам сырый каттыштыкан уткуп, СЭКП-ниң XXIV съездизинин айытканы орук-тап улам-на бүзүрелдиг болгаш чайгылыш чок бурунгаарлап бар чоруур-дур деп, чоргаарал-биле медеглээр эргелиг-даа бис.

ССРЭ хамаатыларына бодунуң күчүлүг болгаш чечектелип турар Ада-чуртундан өртык бедик аас-кежин чок. Ол дээш совет кижилер бүгү-ле чүвени кылып турарлар. Төрээн чуртунуң салым-чолу дээш хамааты харыысалгалыг болур чорукту бүгү-ниити тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган партияның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын оларның деткип турарын чайыныанчаа-биле илергейлеп турар.

Тоолчургу чугаа апарган маадырлыг чорук

«Литературная газета» солунга В. Поволяевтиң чүүлү үнген. Чазактың тускай даалгазын күүседи чораан өлген чекист Николай Успенскийниң маадырлыг чоруун ында бижээн. Ол тоогу хой-хой чылдар дургузунда сибирь суурларында тоолчургу чугаа бооп тарап келген.

Маадырың өлген ол черинде ам делегейде эң улуг дээн ГЭС-териң бираззи— Саян-Шушенск ГЭС-зи туттуун турар. Тудугжулар «алдын» салдың тоогузуңуң дугайында билип каан, Николай Успенскийниң адын эдилээр бригада кылдыр ададыр эрге дээш аразында чаржып эгелээннер. Ол хүндүлүг эргени Валерий Ивлатов удуртқан бызаңчы-бетонщиктер бир дугаарында чаалап алганнар.

Коргуш чок коммунистиң амыдыралының дугайында материалдарны «Огни Саян» деп солуннуң ажылдакчызы Василий Балагуров элээн каш чылдарда чыып келген. Ооң бижээн очеригин номчукчуларга бараалгаттывыс.

Карабинчер-биле даштаптарга, ооң даажы Саян тайгазын уйгузундан оттурбуннаан, ынаар-ла ырак дагларже чаңгыланып чоруй барган. Енисей хемниң эрнинге оп шаа ооллар чыскаалып алган, шимээн чок турганнар. Ол шактa Сибирьниң күчүлүг хеми бодунуң шапкын агымын оожумнадыпкан-даа чүве ышкаш, ыржым-шыпшың апарган агын чыткан. Дөртен ийи чыл мурнунда аңаа болган коргунчуг халапты база катап сактып келгеңзиг, Джойск ужарның кадыр чалым-хаялары куду аллы дүрзүнчүг кылдыр хереп алган турганнар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң комсомолчу-тудугжулары ат-сураа чүгле чоокта чаа билдиңнер келген маадыр-чекиске соолгу өгүлүлдү кылганнар...

1930 чылдың июнь айда Енисей хем даажып эгелээн. Айның ортаа үеинде мырыңай кеңзөлей берген: хем бодунуң саазындан ажа хөөреп эгелээн. Енисейлеп кижи чоруур арга чок — айыылдыг апарган. Ынчалзажок орук үзүлгеп, аргыжар арга чок дээш Совет чурт биле Тыва Арат Республиканың аразында политиктиг болган садыг харылзааларны кошкадып болбас-ла болгай.

Дөрт чекист кижиге чазактың чугула даалгазын берген: ССРЭ-ниң даштыкы садының улус комиссариады Кызылдан алдынныг чүүктү болган дипломаттыг почтаны Минусинскиге чедирип эккээрин оларга дааскан.

Семиозерскийниң каайды эргелээр черинин начальниги Николай Николаевич Успенский, Минусинскийниң ан-мен камгалаар черинин ажылдакчызы Сухоруков болган оперативтиг ийи ажылдакчы (оларның ат, фамилиялары амдыызында билдинмес) Енисейниң Улуг ужарынга алдынны, дипломаттыг почтаның шарын хүлээп алганнар. «Улуг-Хем» деп тыва пароход ол чүүктү Улуг ужарга чедирер аргалыг болган. Минусинскиден маңаа «Щетинкин» деп пароход уткуй кээр ужурлуг турган. Ынчалзажок хем суунуң улгадып, үерлээниинден «Щетинкин» маңаа кээп шыдаваан: ону сөөртүп чораан «Стрела» катер үреллгеш, сугже дүжүп кире берген.

Улуг ужарда алдынны болган дипломаттыг почтаны үр саададып болбас ужурлуг турган. Ынчангаш казайлы эргелээр черинин начальниги Успенский болгаш ооң эштери мыңдыг шиитпирин үндүргеннер: Милусинскиже сал-биле эжиндирип бадар. Ынды шиитпирин айыылы улуг, ол биилин чок турган болбайн аан, ынчалзажок чекистер бойдустуң айыыл-халавынга дүжүп бербес деп шиитпирлээннер.

Июнь айның 12-де сал Енисей хемни куду алзы шимчеп бадыпкан.

Чекистер-биле кады сал кырынга алдын уургайларының ажылчыннары, оларның аразынга хөрөөженнер база чораннар. Ийи хүн эрткенде, дал дүүш турда, шаптараазывныг шуралгактары-биле сурагжаан Джойск ужарга чоокшулап чедип келгеннер. Айыыл-халап чогум-на маңаа болган.

Сал башкарыкчы кижигедаа чагыртпайн шапкын агым аайы-биле октальп баткаш, хемниң солагай талакы эринде чалым-хаяга барып буза үзүпкен. Сугга дүшкен кижилериниң чамдыызы хем эринче эштип үне бергилээн...

Сал кырынга чүгле чаңгыс кижи арткан. Аар, хөлчок аар иштиг шоодайны эрикте улуг даш кырынче канчап-чоон шывадаптарын ол оралдашкан. Ынчалзажок бузулган салдың ыяштары күштүг агым кагарга, аңгы-башка тарай берген, ол кижи ужуп, туруп, бир-бирээзинден халбактанып-ла чораан... «Сугже дүрген шурай бер, сугже!» дээн улустуң алгызын-даа, хайнып мөөрөп агымның шимээн даажыдан ол дыңнаваан.

Чоннуу болур алдын чүүктү канчап-чоон-даа бол камгалап алыр дээш, коммунист Николай Успенский шак ынчалдыр өлген. Семиозерскийниң каайлы эргелээр черинин начальниги кижи болгаш, 1930 ылда Совет чуртка алдынның чүү хире үнелиин ол кымдан-даа артык билир турган. Ынчан баштайгы беш чыл чоруп турган, ынчангаш аныяк социалистиг күрүне чүгле алдын-биле даштыкыдан машиналарны, станоктарны, приборларны болгаш чеңсек-хөрөкселдерни садып алыр аргалыг турган, а олар чокта экономиканы болгаш үлетпүрүү хөгжүдерини болдунмас турган.

Ол чылын Николай Николаевич Успенскийниң мөчүүзү тывылбаан. Джойск ужарга болгаш ол халап чоорту база уттундура берген. Ынчалзажок алдан чылдарда сибирь чогаалчы Сергей Сартаков «Доштуг шыгжамыр» деп роман бижээн. Халаптыг болуушкунну болгаш үнелиг ол чүүктү үдеп чораан кижилериң ат-сывын хоочун чурттакчыларның уттупканынга хомудавышаан, ук романда «алдын» салдың тоогузун тоолчургу чугаа хевирлиг кылдыр бижээн.

А 1969 чылда Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуушкунунга ыраккы Калининградтан чагаа келген. Успенскийниң уруу Тамара Николаевна Фазлетдинова (ашааның фамилиязыбиле) - большевик болгаш чекист, кызыгаар чоогунга каайлы эргелээр черинин начальниги турган адазының 1930 чылда канчап өлгениниң байдалын тодарадып боорин гидротудугжулардан дилээн болган. «Огни Саян» деп хөй тиражтыг солуннуң ажылдакчылары ооң дилээн хандырып бергеш, а чогаалчы С. Сартаковтуң романында бижээн ол тоолчургу чугаазы коммунист кижиниң херек кырынга көргүскени, эрес-маадырлыг чоруу бооп ынчалдыр илерээн.

Николай Успенскийниң хөөрү дөртен чыл болгаш тывылган. Маадырның доңчу намдары база билдинин келген.

Николай Николаевич Успенский 1898 чылда Кострома губерниясының Нерехт уездизиниң Михайловск суурунга ядыы ог-бүледен торуттүнген. Ол беш харлыындан-на кадыг ажыл кылын эгелээн. Матростап-даа, баржаларга суп кудар черге-даа ажылдап чораан.

1918 чылда Кызыл Армияга эки тура-биле кирген, Деникиниң болгаш Врангельдиң ак-шериин чылча шаварынга киришкен. 1919 чылда большевиктер партиязының кежигүнү апарган.

Хамааты дайыны тонгеп соонда Николай Успенский Одессага болгаш Проскуровка Бүгү-эвилелдиң онза комиссиязының органнарынга, ооң соонда ССРЭ-ниң даштыкы садының Улус комиссариадының Кол каайлы эргелеринге ажылдап турган. 1928 чылда ону Сибирьже ажылче чоруп, Семиозерскийниң каайлы эргелээр черинин начальниги-ге томуйлаан. Ол аңаа келгеш, контрабандистер-биле эштеш чок демисежип, Тыва Арат Республика-биле кожахелбээ харылзаалары хөгжүдериниң хөрөөнге улуг салыышкынны киргген...

ССРЭ-ниң Кол каайлы эргелениң архивинде Н. Н. Успенскийге бижээн характеристика ам-даа бар. Ында мынча деп бижээн: «Чекист Николай Николаевич Успенский кызымак, шудургу болгаш үлегерлиг ажылдакчы чораан. Амытының хайыралавайн ооң күүсеткени ол даалга дээрге тоң чугула болгаш соцгаарладып болбас сорулга турган».

В. БАЛАГУРОВ.

„КИЧЭЭНИНЕР: АРГА ДЫШТАНЫП ТУР!"

Ындыг бижиктерлиг таблицалар Новосибирскийниң, Томскийниң, Красноярскийниң, Иркутскийниң болгаш Сибирьнин өске-даа үлетпүр хоорайларын долганган аргаларда хой бар. Ол бижилгелериниң ужуру: аңаа кижилер үгле курган ыяштар узуткаар, хөрүүнүң үлдүредир азы ыяш тарын каар дээш баар дээн ол. Сибирьде ССРЭ-ниң арга-ыяш байлаанын 80 хуузу, делегейде ыяш курлавырының элээн хой кезии бар.

Бодунуң чуртунуң келир үезин бодаан, социалистиг иштилел арга-ыяш камгалаарынга акша-хөреңги харамнанмайн турар. Тайгаларның ол үнедиг үүлүн үгле камгалаарының эвес, харын база ону көвүдериниң стратегиг планы чогааттынган. Үгле Барын Сибирьге 2000 чылга чедир үш миллион гектар чаа арганы тарын олуртур, а миллион гектар шелге—малгаштарны курганган турар.

* * *

ССРЭ-ниң Эртемиер академиязының Сибирь салбырының арга-ыяш камгалаар Дуржуда станциялын ядролуг физика, гидродинамика институттары, саналга төвү-биле кады турускар.

Новосибирскийниң хадылыг арыг иштинде өзүп келген Академхоорайы чыскаалышкан ыяштарлыг аллеялары, арыг агаары, чадагай - чыттыг чечектери-биле кижини өөртүр. Бажыңның мырыңай чаныдан мөөгүлери эңдере чыып ап болур. Дилиңер асфальтыларга, бажың балконларынга маңнажып чоруур, ыжыы хаактаар — шуут-ла ажыктен тайгаже хаптар сен— бо бүгү ында чаңчыл апарган.

Партияның район комитеди чогуур үезинде ыяш бүрүзүн камнаар деп кыйгырыңны тудугжуларга кылган. Ынчангаш күчүлүг бульдозерлер хадың, хады, шивилерни эптии-биле өөп эртин тургулаан. Туттунган бажыңнар хадың арыглар, чодураалар аразында, ол ыяштар хевээр турда-ла, туттунган турзун дээш архитекторлар кызыдын турган. Ол бүгү улуг кезинде боттанган. Арыгларны черде кезер апарган черлерге ыяш тарылгазын соонда чоруткулаан. Ам ында институттар бажыңнары, чуртталга бажыңнары погаан ыяштар-биле бүргеттинген.

Ол аразында торлаалар чидин, дилгилер, кырзалар... ырап чоруткулай барган. Кижилер кылаштаарга кандыг ийик: кокпалар чарының ыяштары, чадаңнары курганда турган. Чечектерлиг ойбактар улам эвээжеп келген. Ынчангаш станцияның ажылдакчылары бүгү үүзүн ыяштарны, куштар уяларын, ацпар ижженнерин ыяк даңзыдан алган. Кымыскаяк оо, диңиң уязы, дилги үүгүү бүрүзүн тускай карталарга демеглелгеп алган. Микроклиматтың оскерлин турарын, ыяштарга хамаарыштыр чырыкты, хөрүүнүң байдалын ыяк хайгааараарын организаттаан. Ол чүүлдерни каш чыл иштинде кылганының түүнелин сайгарын көргеш арга-ыяшты, ооң бүгү үнүштерин камгалаары дээш демиселдиң эңне боттуг арганы аажылдап кылыр арганы берген. «Арга дыштаның тур» деп бижиишкиниң тоогузу ол-дур.

Дыштаның турган аргага эртен эрте автомашиналар чеде берген. Ажылчыннар чүдүрген хааржактарны дүжүргүлээп, ооң иштинде чүүлдерни аңы-аңы черлерге бичин-бичин доңнер кылдыр оваалагылаан каан. Ол — кымыскаяк өгдери-дир. Тайганың кымыскаяктарын Новосибирскийниң эртем хоорайынче ынчаар көжүргүлеп эккелгилээн. Оны ынчалгаанының ужуру үүл? Кижиниң чурттаан, дыштанып турар черинде үнүштерин хоралакчылардан камгалаарынга кымыскаяктар дузалаар.

Эртемденнер хоорайың долганын турар арганларга муң-муң куштар уяларын, чемненир 500 черни дерип кылган. Үгле эрткен чылын 7 муң ыяшты, чадаңнарны тарын олуртқан. Улуг-даа, бичин-даа новосибирьжилер дузаны чедирбээн болза, арга-ыяш ажылдакчыларының үүгле боттарының күженнишкинери ол хире улуг түүнелдиг болбас ийик деп, станцияның директору И. Таран чугаалаар. Ам бойдус дугайында сагыш салыры кижи бүрүзүнүң хамаяты хүлээгеп болу берген.» Ынчангаш, ол эки түүнелди берген: аргада кижилериниң чаныда куртулер, күшкүлдер, кара-баарыктар, айлац кушкаштар, агапактар, ликтер, буланнар, дилгилер, коданнар, диниңер хойу-биле чурттап турар. Хой ан-меңнер кижиден мырыңай кортпас апарган. Диниңер кижиниң холуңдан чемни ап чөп турар, куштар кыжын бажынар балконнарынга чемненги бөөр. Арыглан агаарлааннарга: «Шимээргевецер, ында куштар уялары бар!», хоорай транспортуның башкарыкчыларынга: «Кичээнинер, ында диниңер бар!» дээн бижиктер безин көзүлүүлеп келген.

Эрте чазын ындыг таварыла болган. Об хемниң суг ыытжамырынга буланчыгаш эштин чорааан. Аажок шагыраан булан эрикче үнүп чаалаан, чүгле дээрге ол балыгланган. Ооң чаныга чораан балыкчылар доштуг сугже халыгылай берген, ону үндүрүп кээп эмнеп каан... Ан оорлап олурерлерни бүгүнинти көөр хөөнү чок апарган, оларны шыңгыы кезедир: акшага торгаар, а онза хоралакчыларны академхоорайдан үндүр шолуттер.

А аңы кижи канчаарыл? Боо тудуп алган, тайгалар кезиирин хоруглаваан, ынчалзадаа олар чүгле чогуур үезинде, тускай айыткан черинге чоруурлар.

Бойдусту камнап көөрүнге кижилерде — педагогика талазы-биле база улуг айтырыг болуп турар. Цитология болгаш генетика институтунуң, Топ ботаника садының, Арга камгалаарының дуржулга станциязының эртем ажылдакчыларының удуртулгазы-биле хой-хой школачылар аныяк натуралистер станциязында өөренип турарлар. Байдал үгле Новосибирскийниң Академхоорайында ындыг эвес. Чижах Новосибирскийниң чоогунда- улуг эвес Тогучин хоорайның школачылары боттарының аърга ыяш камгалаар черин тургузуп алган. Тогучинниң ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары школачыларга профессионалдыг чаңчылды сиңирип—келир үеинде арга-ыяш камгалакчыларын белеткеп турар.

Арга-ыяшче бүгү-ниитиниң кичээнгейин салырының чугулазы хоорайларны чаңчыдарындан бичин эвес болгу дег. Ыраккы Чоон чүүгүң оңнызы сорт хады ыяштарын Барын Сибирьде остүрүп турары—үгле каасталга орулгазын салбайн турар. Пеш арга дээрге делегейниң кеаап аминор кандыг-даа черинден аңаары арыг болур, ынчангаш ону остүрер. Роза чечектерниң сорттарын садоводтар үгле кижилерни маңгадыр дээш остүрүп турар чүве эвес-ле болгаш, ол—кадыкка эки.

Сибирьниң арга-ыяшы—чурттуң байлаа болгаш чоргаараалы. Ыяшты ССРЭ-ден дашкаар чоруп турар поездилергеда-даа көөр бис. Ону океан пароходтары-биле Игаркаже, Владивостокче чудуруп чорудуп турар. Арга-ыяш кижиниң амыдыралында база солуттунмас чүүл болур: ол болза агаарны арыглап, кижилерге өөрүшкүү чедирип, болуунуң сартыын-даа бөөр. Арга-ыяш— ажыл-агыйта улуг херектиг. Ынчаңгаш кижилер болза Сибирьниң ол маадыры кеңзедекүчүлүг болзун дээш бүгү үүлдериң кылып турарлар.

Валентина КРАСНОВА.
(ПМА).

ДИРИЖАБЛЬ-БИЛЕ

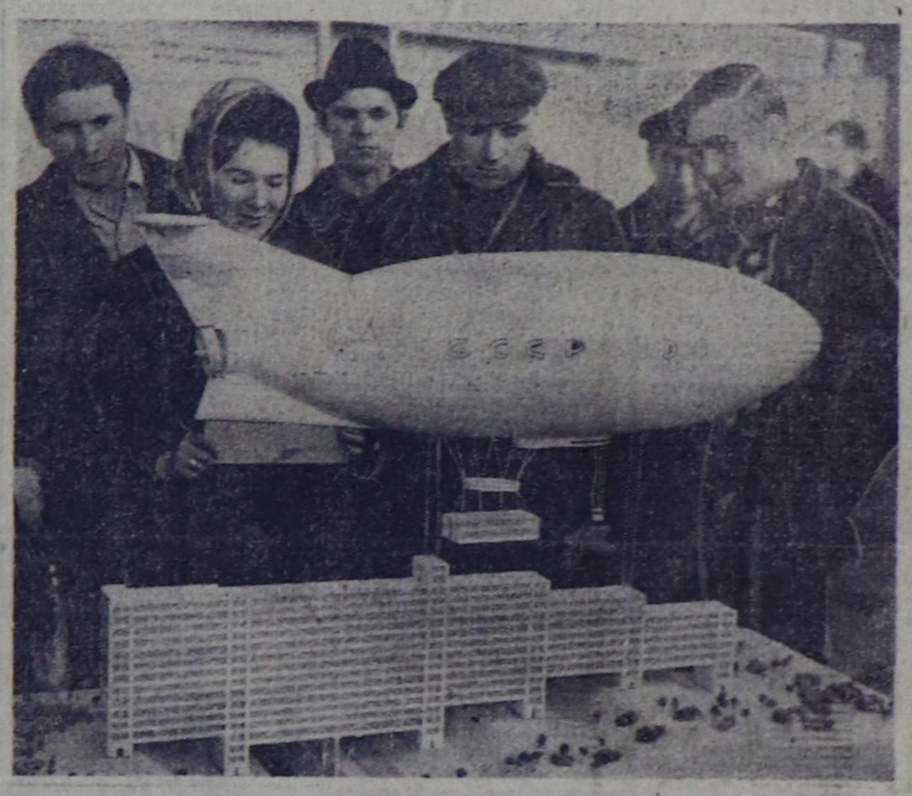

Дуржулга болгаш үлегер төлевиделиниң Киевте девискээр аайының эртем-шинчилел институтунуң ажылдакчылары өске институттарның специалистери-биле кады хой каът чурталга бажыңшың төлевиделин кылып турар. Ол бажыңны тударына чүүк сөөртүр орук-даа, краннар-даа херек чок. Авторларның бодап турары-биле алырга, 4—5 квартиралыг бажың кезектерни тускай заводка тудуп тургускаш, ооң соонда ону тудуг шолүүнге дирижабль-биле эккелгеш, эштеп тургузар ужурлуг. УССР-ниң узуе ажыл-агыйының мурнакчы дуржулгазының деглелгезинде ындыг арга-биле тудуг кылырының хевирин көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: ындыг тудугнуң янкедин корукчулерниң сонуургаң турары.

А. ПОДДУБНЫЙНЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Р. Фишер хайымнажырын оралдашкан

РЕЙКЬЯВИК. (СЭТА-ның тускай корр. А. Ермаков). Хөл шыырааа талазы-биле делегейге бирги чер дээш маргылдаанның чедиги салыын соңгаарлаткан соонда ооң катап эгелээш, бир хире шак үргүлчүлээн. Роберт Фишер 49 дугаар коште ийи артык оддуг турган хиреэинде-ле, ак ноянны үргүлчү шалаар ужурга таварышкан, чүгле дээрге ооң өскээр кожер болза, ооң кара ноянны матка олурары чайлаш чок апарган.

Чедиги салыгны соңгаарладырда талаларның турушталары мыңдыг турган: ак тала (Борис Спасский)—ноян g2, терге d3, терге e2, аът e6, ооллар a4, f4, h3; кара тала (Роберт Фишер)— ноян g6, терге e1, терге h8, аът c4, ооллар a6, f7, g4, h5.

Делегей чемпиону 41-ге көштү h4-че кылганы ооонну хламчылап эгелээнде илерээн. Демисел мынчаар үргүлчүлээн: 41. h4 (бижиттинген турган коъш) f6, 42. терге e6 терге e2 ша, 43. ноян g1 ноян f5, 44. аът g7 ша, ноян f4-тү чиген. 45. терге d4 ша, ноян g3, 46. аът f5 ша, ноян f3, 47. терге e6—e4. ...терге c1 ша, 48. ноян h2 терге c2, ша. 49. ноян g1. Хайымвашкан. Бо удаада Фишер хайымважырын оралдажыр дээш үргүлчү шалааш олурупкан. Ынчангаш сан 4:3 болуп, Фишер мурнаа турар

«Телевидение»

ИЮЛЬ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

15.00—Дамчыдылгалар программазы. 15.05—Школачыларга. «Школачыларның Бүгү-эвилел спартакиадазында». Киевтен дамчыдылга. (Бижидилге). 15.35— «Чаңгыс аай өг-бүледе». ССРЭ-ниң 50 чылынга. 16.25 — 16.35—Чапсар. 16.35 — «Хылыш болгаш роза». Уран-чечен фильм. 18.00 — «Ye». Информастыг программа. 18.30—Оңнуг телекөргүзүүт. «Мээн көк ортулуум». Телефильм-шин.

КЫЗЫЛДАН

20.00—Телемедээлер. 20.20—«КСЭ». (Вектин чажыды). Телефильм. 20.45—«Улусчу контроль». Дамчыдылга. 21.15—Телемедээлер. 21.25—Чарладдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.30—Оңнуг телекөргүзүүт. «Эстрада доңчулалы». 22.30—«Ye». Информастыг программа. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ-ниң кубогу. Чартык финал. «Карпаттар» (Львов)—«Спартак». (Москва). Львовтан дамчыдылга.

Агаар

Бүгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, диңмирээр. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы 21—26 градус чылыг.

Кызылга шоолуг чагбас, агаарның температуразы 24—26 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Руль туткан төлгелекчи» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бодуң дугайың меңээ чугаалап берем» 15, 16.50, 18.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Эртинелер ортулуу» 9, 11, 13; «Музыканың үннери» (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 18, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мана-ла, харын» 15, 16.10, «Бодуң дугайың меңээ чугаалап берем» 17, 20.21 шактарда.

УЖУРУ ГЫВЫЛБАСТААН

1972 чылдың эгезинде Чадаана хоорайның электростанциязы үрелип, энергия бербестей берген турда, хоорайның столоваялары, ялилери ажылдавайн, берге байдалга турда. Чадаананың ыяш ажылагый чериниң болүк ажылчыннарын (26 кижи) түр подстанция тудуунче эвилелдэн турган. Районнуң удуртур ажылдакчылары хоорайда берге байдалды ажылчыннарга тайылбырлап, подстанция тудуунче хөй акша-хөрөңгини шилчиткен, ол акша-биле силериң кылган ажылыңарны наряд ёзугаар төлөп бөөр деп турган. Ажылчыннар үүү боор, хоорайда тургустунган берге байдалды билгеш, ажыл шагы-даа, дыштанып хүннерда барымдаалавайн, 14 хонук дургузунда ажылдаан, подстанцияны шалыкын ажыглалга киирип, хоорайны Назаров ГРЭС-тиң энергиязыбиле хандырган.

Түүнелинде үүү болганы дээрге, лесхозтуң бөлүк ажылчыннарынга көпеек-даа төлевейн турун берген. Ооң ужуру болза, лесхоз ажылчыннарының кылган ажылы дээш, 400 ажыг рубльге наряд хаган. Ол акшаны наряд ёзугаар септелге-тудуг эргелели (начальниги эш Кравченко) төлөөр ужурлуг турган. А Кравченко ук акшаны ажылчыннарга төлөп бербейн, лесхозче шилчиткен. Лесхозтуң администрация чери, «бис төлеп бериптериске шалың фондузундан артык чарыгдал үнер, бис төлевес бис» дээш, ойталаан, а септелге-тудуг эргелели база-ла ынчаар ойталап каапкан. Ынчангаш 26 ажылчының ажылдап кааны ниитизи-биле 400 ажыг рубльди септелге-тудуг эргелели. Чадаананың ыяш ажыл-агый чери бот-боттарының аразында чугжуп турун берген. Ол дугайында Чоон-Хемчик районнуң улус судунга баарывыска, ол ийи организацияның ойталап турар дугайында хөл үжүү эккелиңер дээр, лесхоз, септелге-тудуг эргелели кайызы-даа хөл үжүү бербестээн.

Ынчангаш, Мергеннович, биске дуза көргүзери-биле бо чагааны ажылчын өөрүмүнүң дааскаанын ёзугаар бижидим..

Х. БОРБАК-ООЛ.

Автобус келбестээн

Хүндүлүг, Мергенович.

Бистиң Бии-Хем районнуң элээн ырак сууру Тарлагче автобус чорбастаандан бөөр үш ай чедип турар. Найысылал Кызыл-биле, Туран-биле аргыжары бергелээн. Эң ылаңгыя чер-черден аргышкан чон Аржаан суурдан Тарлагта чедир буттарын хаварты кылаштажып алган келир чоруктар үргүлчүлеп турар. Автобус келбестээн чылдагаанын айтырарга, «орук чок» деп каар-дыр.

Бир эвес орук чок чүве болза, өске аар-даа, чиик-даа машиналар канчап чоруп турарыл? Черле, бир эвес автобус чорууру берге хире болза, ол орукту септеп кылыр. «Өөк» совхозтуң директору эш Василий Петрович Новиковтан база көдээ Совет даргазы эш Оюн Серенович Доржудан мөөн ужурун айтырыш, мөөн бир хемчээн ап, чонга улуг дузаны чедирип көөрүн дилезе черле чүү ирги? Бо амыдыралчы айтырыгның ужурун тып көөрүн Мерген Мергеновичиден дилеп, идеген-даа тур бис.

А. САНЧАЙ.

ПАРИЖТЕ ЧАА МУЗЕЙ

Парижтиң кино-музейи ажыттынгандан бөөр каш-ла хонук эткен. Ынчалза-даа ол болунуң орап-саваазы —Шайо ордузунга безин сыңмастап турар.

Ол музейни тургузарынга кол эгелекчи саналды киргген энтузиаст Анри Ланглуа болуп турар. Ол болза 1934 чылда-ла үнүүт киноларга үндүр кыстырып турган үнү чок киноларны канчаар камгалаарының дугайында бодап алган. Анри Ланглуа болгаш ооң талалакчылары делегейниң кино уран чүүл талазыбиле кайгамчыктыг чүүлдерни чыып эгелээннер. Олар делегей экранынга үнүп турган киноларны чарлаан чарлалдарны, фотоматериалдарны, киноаппараттарын, чурук наасталгазының болган костюмнерниң эскиздерин чыып, камнып кадагалап турганнар.

Бо Шайо ордунуң эжин кино уран чүүлүнүң сонуургакчыларынга ажыттынар бетинде, Анри Ланглуа болгаш ооң дузалакчыларының мурнунга дыка хөй бергелер таваржып турган.

Бирги делгелге делегейниң кино уран чүүлүнүң 75 чыл иштинде тоогузун чугаалап турар. Ынчалза-даа бо делгелге херек кырында музейниң төрүттүнгениниң дугайында база чугаалап турар.

Бир-ле француз журналист бо музейни Али-баба дээр куй-биле дөмейлээн. Шынаа-ла, мөөн залында дыка солун үүлдерни делгээн болган. Мында алышкылар Люмьерлериниң бир дугаар киноаппарадын болгаш ол киноларның чарлалдарын көрүп болур. Эң хөй черни француз кино уран чүүлүнүң талазы-биле материалдар ээлээн.

Бичии залчыгашта Николай Черкасовтуң Иван Грозныйның ролюн ойнап турганын тыртыргаан туруктарны делгээн. Ол кинофильмни Сергей Эйзенштейн үндүрген. Ол-ла залда Дзиги Вертовтуң, Александр Довженконуң, Всеволод Пудовкининиң болгаш өске-даа совет мастерлериниң киноларының плакаттары бар.

Музейниң каасталгазында ооң тургузукчулары дыка хөй чогаадыкчы, солун үүлдерни киргген. Ол музейни көрген кижи дыка-ла сеткил ханар. Ооң организакчылары кинематографиниң өзүн олурар демократтыг, буруңгаар деңшилгелиг кол бодалдарын, идеяларын көргүзүп шыданнар.

Ынчангаш, музейниң удуртукчулары ооң экспонаттарын үргүлчү чаартып турарын планнаан. Оон ыңай, аңаа делегейниң кандыг-бир чурттарының кино уран чүүлүнө өөрө шинчилиг киноларны база көргүзүп турар апаар.» Ам, 1972 чылдың сентябрь-октябрь айларында совет кинофильмнериниң неделязы чорудар деп шиитпирлээн.

Париж.

(СЭТА).

СПУТНИК ХАЙГААРАП ТУР

1971 чылдың август айда үндүрген «Зол» деп кылымал спутниктиң дуузы-биле француз эртемденнер Антарктиканың районунда шимчеп чоруур улуг-дошту (айсберг) хайгаарап турар. Ол улуг доштуң узуну 800 метр, калбаа 200 метр, көстүн чоруур кезиниң бедин 30 метр. А доштуң шупту бедин ооң суг иштинде кезиин катай алыр болза, 90 метр чедип турар.

Ол-ла чылдың февраль 29-та француз эртемденнер айсбергке дамчыдар иштаратты тургусканнар. Ооң медээлерин «Зол» үргүлчү хүлээп ап турар. Спутник черни долгандыр 100 минута иштинде үжүдар, а ооң Черден бедин 700-тен 1000 км болуп турар.

Улуг дош (айсберг) Росса Далайлан 700 км эткен. Ол доштуң шимчээшкинин эртемденнер кичээнгейлиг хайгаарап турар. Олар «Золга» чаа опаалгаларны бөөрин уттпайн турар. Ол опаалгаларның аразында — Гольфстриминиң агымын өөренип көөрү, Черде шинчилел төвүнче эртем-шинчилел корабльдериндеи медээлерни чорударын, Индияда Муссон дээр хаттың шинчилээшкинин болгаш омарларның көжүүшкүнүн (миграциязын) шинчилеп, оларның дугайында дурумнерни безин өөренип көөрү кордүүн турар.

Париж.

(СЭТА).

Садып алыкчыларга

Июль 29-та Кызыл садыг «Саяна» универмагтың чаныга чиигеткен өртектиг барааннар базаарын эрттирер.

Базаарга даараныга кылыгларын: эр улус кедер чувуреорни, сорочкаларны, кышкы болгаш куску, часы пальтоларны, хөрөөжен улустуң чиик платьелерин, халаттарны, бичии урулларга платьелерни болгаш халаттарны, бичии ооллар кедер хөвөң-саазын пөстен даараан костюмнерни, школачыларга дуктен кылган материал-биле даараан костюмнерни садар. Улуг улус болгаш уруглар кедер идиктерни калбан ассортиментилии-биле шилип ап болур.

КЫЗЫЛ-САДЫГНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда кидизинин 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал кидизинин 37-13, культура кидизинин 23-54, көдээ ажылгый кидизинин 21-47, үлегүр кидизинин 22-64, чагаа кидизинин 41-27, информация база совет тургузуг кидизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00840